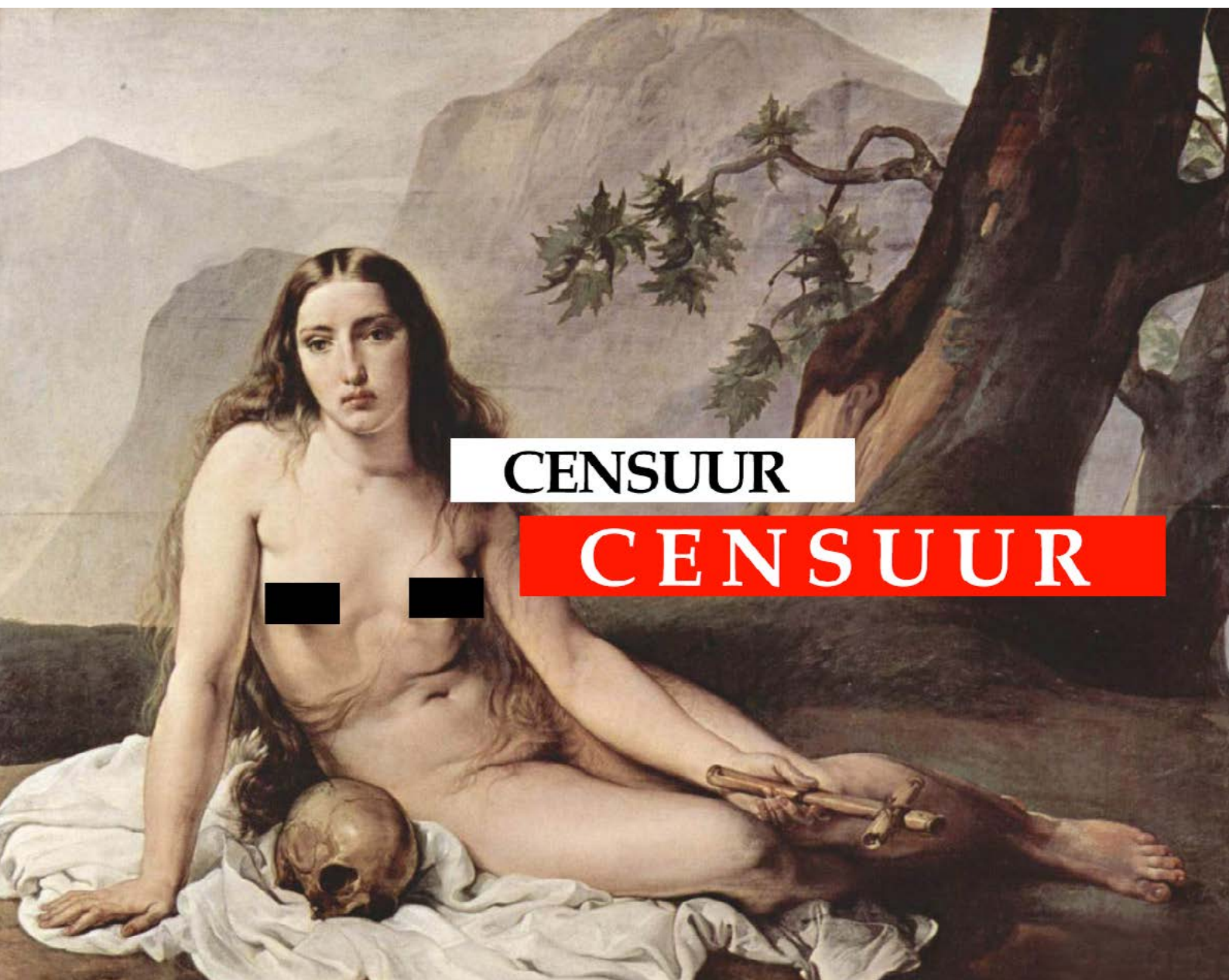

CENSUUR EN VRIJE MENINGSUITING

EEN MODULAIR EDUCATIEF PAKKET

CENSUUR

CENSUUR

COLOFON

AUTEURS

Vanessa Braekeveld, Kathleen De Blauwe, Bart De Nil, Lies Galle, Muriel Geel, Sophie Gyselinck, Mario Van Driessche, Hildegarde Van Genechten

SAMENSTELLER

Bart De Nil

TEKSTREDACTIE

Birgit Geudens en Annemie Vanthienen

VORMGEVING

Silke Theuwissen

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw

COVERBEELD:

Maria Magdalena. Artiest: Hayez Francesco. Museum: Civica Galleria d'Arte Moderna (Milan)

WETTELIJK DEPOT: D/2015/11.524/9

Brussel, december 2015

INHOUD

Leerdok	4
Censuur en vrije meningsuiting	5
Handleiding voor de leerkracht	6
Erfgoedapp	7
Inleidende les	8
Modules:	
ADVN Legercensuur bij frontblaadjes tijdens WOI	9
AMVB Nederlandstalig onderwijs in de jaren 1970 in Brussel	16
FelixArchief Oorlog in Antwerpen	20
Koninklijke Bibliotheek Overspel in de Middeleeuwen	25
Letterenhuis Censuur in de literatuur	29
Afsluitende les	39

LEERDOK

Van documenten kan je leren. Dat is, in het kort, het uitgangspunt van de werkgroep LeerDok. LeerDok bestaat uit medewerkers van archieven en erfgoedbibliotheken die ervan overtuigd zijn dat archieven kinderen en jongeren aan het denken kunnen zetten.

De methodiek is vrij eenvoudig en wordt wereldwijd door archieven toegepast. Leerlingen worden aangezet tot denken door het stellen van prikkelende, uitdagende vragen. Daarna krijgen ze bronnen waarmee ze antwoorden op die vragen kunnen vinden. Daarbij is de context zéér belangrijk. Het is de reden waarom er steeds volledige originele documenten worden gebruikt in plaats van fragmenten in een ander lettertype los van het document, zoals vaak het geval is. De historische context, het uiterlijk van de bron is van belang voor de leerlingen. Daarom wordt de bron ook niet 'versimpeld' door ze te transcriberen of te vertalen naar een hedendaags taalgebruik. De vaardigheden om bronnen te lezen moeten leerlingen worden aangereikt.

De selectie van bronnen is van fundamenteel belang. Goede bronnen bevatten meerdere lagen, geven een opinie of een idee weer en brengen conflicterende feiten naar boven. Daarbij mogen ook visuele bronnen, zoals foto's, affiches enzovoort worden gebruikt. Een archief bevat immers meer dan documenten. Men moet er gewoon over waken dat er een balans is tussen de informatie van de bron en de visuele ondersteuning.

Het doel is dat leerlingen kritische (historische) onderzoeksvaardigheden verwerven en leren om te reflecteren. Hierbij kunnen ook audiovisuele en sociale media worden gebruikt. Het zijn immers de kanalen waarlangs jongeren communiceren. Ze bieden een laagdrempelige toegang tot bronnen en zorgen voor betrokkenheid van de leerlingen. Maar het blijven hulpmiddelen. De essentie is steeds het leren aan de hand van documenten.

Alle teksten, lesplannen en bronnen in de educatieve pakketten van LeerDok worden door de partners van LeerDok in licentie gegeven volgens een Creative Commons Naamsvermelding - Niet-commercieel - Gelijk delen België licentie. Meer info vind je hier: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/be/deed.nl>

PARTNERS VAN LEERDOK

Het **ADV N** is een erkend collectiebeherend archief- en onderzoekscentrum in Antwerpen. Het verzamelt en bewaart erfgoed omtrent de Vlaamse beweging en, in een bredere context, de nationale bewegingen in Europa.

www.adv.n.be

Het **AMVB VZW** (her)ontdekt het verdwijnend collectief geheugen van de Nederlandstalige Brusselaars in de veranderende grootstedelijke samenleving. Het AMVB is als gemeenschapsarchief een open huis voor de continue ondersteuning van deze Nederlandstalige erfgoedgemeenschappen. Het maakt hun erfgoedcollecties zichtbaar en stimuleert de bewustwording van de maatschappelijke relevantie ervan.

www.amvb.be

Jij maakt geschiedenis, wij bewaren ze. Het verhaal van gewone mensen. Hun verzet tegen onrecht en discriminatie. Hun strijd voor rechten en gelijkwaardigheid. Hun gevecht om het milieu te beschermen. Dat is het erfgoed dat **AMSAB-INSTITUUT VOOR SOCIALE GESCHIEDENIS** bewaart, ontsluit en valoriseert.

www.amsab.be

FARO is het steunpunt voor het roerend en immaterieel cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen en Brussel. We ondersteunen de cultureel-erfgoedorganisaties en -gemeenschappen in Vlaanderen en Brussel.

www.faro.be

In het **FELIXARCHIEF** kan je het rijke geheugen van de stad Antwerpen sinds de vroege middeleeuwen ontdekken. In de eerste plaats bewaart het documenten van de Antwerpse stedelijke administratie en het OCMW Antwerpen. Via schenkingen vonden in de loop der jaren ook archieven van Antwerpse bedrijven, verenigingen, particulieren of families er hun thuis.

www.felixarchief.be

In de overtuiging dat *de beloning van boeken erin bestaat dat ze gelezen worden*, wil de **KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË** dit erfgoed voor zoveel mogelijk mensen ontsluiten. In de eerste plaats natuurlijk in haar leeszaal door haar digitaliseringsbeleid, maar evengoed door rondleidingen en workshops voor al wie meer wil te weten komen over deze instelling, haar werking en collecties.

www.kbr.be

Het **LETTERENHUIS** in Antwerpen is het letterkundig archief en museum van Vlaanderen, het 'geheugen van de Vlaamse literatuur'. Het verzamelt, bewaart en ontsluit het erfgoed van schrijvers, en vertelt met manuscripten, brieven, affiches, foto's, dagboeken, geluid- en beeldopnames, beelden en schilderijen grote en kleine verhalen van 200 jaar literatuur- en cultuurgeschiedenis in Vlaanderen.

www.letterenhuis.be

SENSUR EN VRIJE MENINGSUITING

Coproductie van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, Stadsarchief Antwerpen, Letterenhuis, ADVN, AMVB, Amsab-ISG en de Koninklijke Bibliotheek van België.

Een modulair lespakket over censuur en vrije meningsuiting aan de hand van voorbeelden uit het verleden. Met behulp van unieke archiefbronnen, en de opmerkelijke verhalen die daaraan zijn verbonden, krijgen leerlingen inzicht in de betekenis van censuur en vrije meningsuiting. Ze reflecteren over censuur vroeger en vandaag en leren dat onze vrije meningsuiting niet zo vanzelfsprekend was en is.

Bevat:

- + een handleiding voor de leerkracht;
- + een inleidend filmpje;
- + vijf lesmodules met unieke bronnen afkomstig uit archieven en erfgoedbibliotheken;
- + een afsluitende les met creatieve werkvormen;
- + links naar digitale bronnen;
- + educatief werkmateriaal en lesfiches.

DOELSTELLINGEN

Op het einde van deze lessenreeks kunnen de leerlingen:

1. de begrippen censuur en vrije meningsuiting (en het onderscheid) in eigen woorden verklaren (kennis en inzicht);
2. voorbeelden van censuur en vrije meningsuiting uit het verleden herkennen (kennis en inzicht);
3. voorbeelden van censuur en vrije meningsuiting in de actualiteit (aan)duiden (kennis en inzicht);
4. benoemen welke verschillende manieren werden/worden toegepast om censuur toe te passen (kennis en inzicht);
5. argumenten pro/contra censuur en vrije meningsuiting aanhalen, en dit vanuit verschillende (historische) perspectieven (kennis en inzicht; attitude);
6. uitdrukking geven aan een eigen mening m.b.t. censuur en vrije meningsuiting (attitude);
7. hun eigen mening vertalen of visualiseren in een (vrije) expressievorm (vaardigheden);
8. samenwerken in functie van een klassikaal manifest (digitaal, collage, kunstwerk ...) voor respect voor de vrijheid van mening (attitude; vaardigheden).

Per lesonderdeel worden nog bijkomende specifieke leerdoelen geformuleerd.

HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

Censuur en vrije meningsuiting, het zijn begrippen die in het brandpunt van de actualiteit staan. Of het nu gaat over de lokale GAS-regelgeving, maatschappelijke discussies ten gevolge van geopolitieke spanningen, een programma dat een uitzendverbod krijgt of het debat over de waarden van de Verlichting: altijd komen de begrippen censuur en vrije meningsuiting naar boven. Afhankelijk van de positie die iemand inneemt verandert de invulling van die begrippen. Het is dus belangrijk dat jongeren die binnen één, twee of drie jaar stemgerechtigd worden, en dus een stem krijgen in ons democratisch proces, de betekenis van die begrippen kennen en vanuit een historisch perspectief reflecteren over de draagwijdte ervan.

Dit educatief pakket is ontwikkeld voor leerlingen uit de tweede en derde graad van het secundair onderwijs. Het is de bedoeling dat je start met de inleidende les en daarna, afhankelijk van je persoonlijke interesses, de interesses van de leerlingen of je tijdsbestek, kiest voor een of meerdere modules. Eindigen doe je met de afsluitende les.

De modules werken met verschillende bronnen en werkvormen maar ze zijn allemaal opgebouwd volgens dezelfde methodiek. Aan de hand van een of meerdere lessen moeten de leerlingen namelijk antwoorden formuleren op een algemene vraag.

Tijdens lesactiviteiten gebruiken de leerlingen originele bronnen die afkomstig zijn uit de collecties van het archief dat de module heeft ontwikkeld. Je kunt deze bronnen online gebruiken of downloaden in een A4-formaat. Indien je de bron zou gebruiken voor iets anders, dan kan dit indien dit voor een niet-commercieel doel is en mits vermelding van het archief waaruit de bron komt.

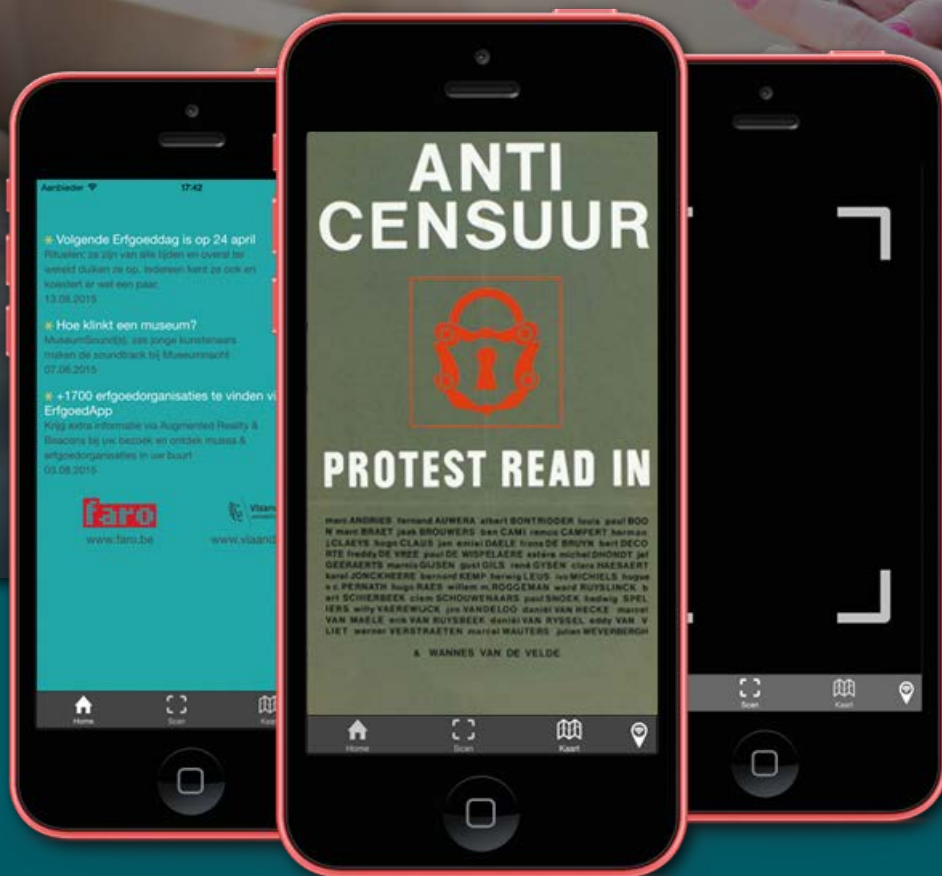
Alle bronnen die in een module worden gebruikt kan je met behulp van *augmented reality* ook bekijken met je tablet of smartphone. Scan daarvoor het logo van de instelling met de ErfgoedApp (zie pagina over de ErfgoedApp). Je kunt op die manier de bronnen ook gebruiken tijdens de les met de iPad.

Bovenaan elke lesactiviteit staan de bronnen die tijdens die lesactiviteit worden gebruikt als grote aanklikbare *thumbnails*. Als je een bron aanklikt, kan je deze online bekijken en downloaden als een A4-pdf. Zo kan je de bron uitprinten om te gebruiken in de les of om als pdf te mailen naar de leerlingen.

In de lesactiviteiten staan links naar extra didactisch materiaal.

Indien je vragen hebt over een bepaalde module dan kan je contact opnemen met het archief via het e-mailadres dat naast de naam van de auteur van de module staat.

ONTDEK **MEER** MET DE ERFGOEDAPP

WWW.ERFGOEDAPP.BE

BEKIJK DE BRONNEN IN DIT EDUCATIEF PAKKET RECHTSREEKS MET JE SMARTPHONE OF TABLET VIA AUGMENTED REALITY.

1. **DOWNLOAD** de ErfgoedApp.
2. **SCAN** de QR-code.
3. Aan het begin van elke module staat het logo van het archief met rechtsboven een **+**. Scan dit logo en je ziet een galerij met alle bronnen die vermeld worden.

faro

Vlaanderen
verbeelding werkt.

INLEIDENDE LES

Korte trailer waarin de begrippen censuur en vrije meningsuiting worden geduid. Na het filmpje modereert de leerkracht een groeps gesprek met de leerlingen over wat censuur en vrije meningsuiting allemaal kan inhouden. Wat is hun perceptie van 'censuur' en 'vrije meningsuiting'? Kennen ze voorbeelden uit het verleden en van vandaag? Wat wordt bedoeld aan het slot van het filmpje met de stelling dat niet elk verbod censuur is of een beperking van hun vrijheid van meningsuiting inhoudt?

Bekijk de trailer via de ErfgoedApp of via <https://vimeo.com/137242207>.

Een realisatie van Amsab-ISG i.s.m. FARO.

Algemene vragen	Maakt censuur monddood? Mijn gedacht strafbaar of niet?
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen begrijpen de begrippen censuur en vrije meningsuiting in de context van de Eerste Wereldoorlog. • Leerlingen leren begrijpen dat er voor- en nadelen zijn verbonden aan censuur/vrije meningsuiting. • Leerlingen begrijpen dat een regime met censuur niet noodzakelijk monddood maakt. • Leerlingen kunnen bronnen ontcijferen en interpreteren.
Doelgroep	Derde graad ASO
Lessen	Het ADVN presenteert enkele mogelijkheden voor meerdere lessen rond het thema censuur en vrije meningsuiting tijdens de Eerste Wereldoorlog. Er zijn twee lessen opgemaakt met telkens twee modules, namelijk een eerste les: <i>Maakt censuur monddood?</i> en een tweede les: <i>Mijn gedacht: strafbaar of niet?</i> De lessen zijn in de eerste plaats bedoeld voor een derde graad ASO maar kunnen vereenvoudigd en aangepast worden voor een lagere graad. De bronnen die bij deze lessen worden gebruikt zijn afkomstig uit het IJzerbedevaartarchief, dat wordt bewaard bij het ADVN. Van de lessen werd een gezamenlijke presentatie gemaakt, die kan dienen als inspiratiebron. [Leerdok_ADV N_024.pdf]
Auteur	Sophie Gyselinck (publiekswerking@advn.be)

LES 1

Lesthema	Maakt censuur monddood?
Leerdoelen	De betekenis van de begrippen identiteit en censuur/vrije meningsuiting plaatsen in het tijdska-der van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Waarom was er tijdens de oorlog censuur? Hoe kon censuur worden omzeild? Wat waren de gevolgen voor het uitvoeren van clandestiene acties? Waarom werd censuur omzeild?
Bronnen	Open frontbrief en twee plakbrieven

Les 1 heeft twee modules. Elke module heeft verschillende archiefbronnen en lesmethodieken maar wel eenzelfde inlei-ding. Je kan ervoor kiezen om één module te gebruiken, je kan ook beide modules combineren.

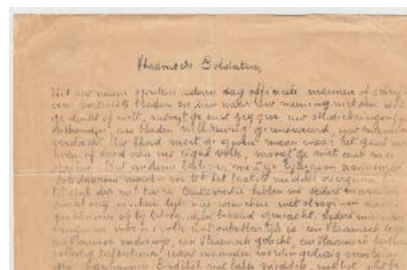
MODULE 1

Bronnen:

[Leerdok_ADV N_004.pdf](#)

Achtergrondinformatie:

[Leerdok_ADV N_012.pdf](#)

Toon twee foto's [[Leerdok_ADV N_001.pdf](#)] en [[Leerdok_ADV N_002.pdf](#)] van de brancardier Lode De Boninge aan de leerlingen.

Vraag hen naar wie, wat, waar, wanneer? Reik zelf geen context aan. Wat zien de leerlingen?
Toon de tijdlijn [[Leerdok_ADV_N_003.pdf](#)] aan de leerlingen en licht kort de levensloop van Lode De Boninge toe.

Wie was Lode De Boninge? Hoe kwam hij met censuur in aanraking? Waarvoor werd hij gestraft? En hoe kwam hij op voor zijn eigen (Vlaamse) identiteit?

TIP Om de context beter te begrijpen, kunnen er gelijktijdig begrippen worden verduidelijkt, zoals: brancardier, frontblad, propaganda-actie, legerdivisie.

Deel de open frontbrief *Vlaamsche Soldaten* uit.

Vraag de leerlingen de bron te bekijken en vraag hen wat ze op het eerste gezicht zien.

Probeer een antwoord te krijgen op volgende vragen:

- + Waar past de bron op de tijdlijn?
(februari 1918)
- + Wat zijn de uiterlijke kenmerken van dit document?
(oud, origineel handschrift, plooiën, bruine kleur van het papier)
- + Welk soort document zou dit kunnen zijn?
(brief, pamflet, vlugschrift)

Vraag de leerlingen de open brief te lezen/ontcijferen en deel eventueel de transcriptie [[Leerdok_ADV_N_005.pdf](#)] uit.

TIP Reik hen gelijktijdig wat meer context aan: de open frontbrief *Vlaamsche Soldaten* werd geschreven door leden van de Frontbeweging. De brief werd opgesteld naar aanleiding van een clandestiene propaganda-actie in Hondshoote, een maand eerder, die slecht afliep. Verschillende soldaten werden opgepakt en door de Krijgsraad veroordeeld voor landverraad omdat ze verboden slogans verspreidden. Het proces droeg de naam 'het proces van de zesde legerdivisie'. Onder de beschuldigen bevond zich de brancardier Lode De Boninge. Ook hij was die bewuste nacht propaganda gaan voeren. De brief is in eerste instantie een aanklacht tegen 'het proces van de zesde legerdivisie' maar ook een aanklacht tegen de achterstelling van de Vlaamse soldaten in het Belgische leger.

Aan de hand van de bron lossen de leerlingen een kruiswoordraadsel [[Leerdok_ADV_N_006.pdf](#)] op en gaan ze op zoek naar het kernwoord 'identiteit'.

Het oplossen van het kruiswoordraadsel gebeurt in groepjes.

TIP Is de legpuzzel te moeilijk, vul dan hier en daar wat letters in zodat het oplossen van het raadsel vlotter gaat.

Oplossing legpuzzel [[Leerdok_ADV_N_007.pdf](#)]

Vraag de leerlingen in groepjes na te denken over de betekenis van het sleutelwoord 'identiteit'. Wat kan 'identiteit' betekend hebben voor de Vlaamse soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog?

Leerlingen werken aan de hand van een *mindboard* [[Leerdok_ADV_N_008.pdf](#)]. Nadien kunnen leerlingen klassikaal ideeën verwoorden.

Mogelijke begrippen die zullen verschijnen: eigenheid, zelfbeeld, nationale identiteit, zelfbestuur, eigen taal, eigen staat, eigen leger.

Formuleer een conclusie aan de hand van twee vragen:

- + Wat denk je, was het strafbaar om dit te verspreiden?
(ja)
- + Maakt censuur monddood?
(vrije interpretatie)

MODULE 2

Bronnen:

[Leerdok_ADV_N_009.pdf]

[Leerdok_ADV_N_010.pdf]

Achtergrondinformatie:

[Leerdok_ADV_N_012.pdf]

Toon twee foto's [Leerdok_ADV_N_001.pdf] en [Leerdok_ADV_N_002.pdf] van de brancardier Lode De Boninge aan de leerlingen.

Vraag hen naar wie, wat, waar, wanneer? Reik zelf geen context aan. Wat zien de leerlingen?

Toon de tijdlijn [Leerdok_ADV_N_003.pdf] aan de leerlingen en licht kort de levensloop van Lode De Boninge toe.

Wie was Lode De Boninge? Hoe kwam hij met censuur in aanraking? Waarvoor werd hij gestraft? En hoe kwam hij op voor zijn eigen (Vlaamse) identiteit?

TIP Om de context beter te begrijpen, kunnen er gelijktijdig begrippen worden verduidelijkt, zoals: brancardier, frontblad, propaganda-actie, legerdivisie.

Deel de twee plakbrieven rond.

Vraag de leerlingen de bron te bekijken en vraag hen wat ze op het eerste gezicht zien.

Probeer een antwoord te krijgen op volgende vragen:

- + Waar passen de bronnen op de tijdlijn?
(januari 1918)
- + Wat zijn de uiterlijke kenmerken van deze documenten?
(gekreukt papier, zwarte inkt, scheuren, origineel, oud, bruine kleur van het papier)
- + Welk soort documenten zouden dit zijn?
(strooibrief, flyer, vlugschrift, aanplakbrief, pamflet, (open) brief, aanklacht, slogan)

Vraag de leerlingen de plakbrieven even te bekijken.

TIP Reik hen gelijktijdig wat meer context aan: plakbrieven zoals deze werden meestal 's nachts en in het geheim door tal van vrijwillige soldaten opgesteld. De strooibrieven bevatten verboden slagzinnen of vertaalden eisen van de Vlaamse soldaten. Tijdens de zogenaamde nachtelijke 'vliegtochten' of protest- en propaganda-acties werden duizenden plakbrieven verdeeld en rondgestrooid. Hiervoor werden goed gecoördineerde groepjes van drie of vier personen ingezet, die zich snel achter het front konden verplaatsen.

Voer een kort gesprek over de betekenis van de inhoud van de plakbrieven.

Vraag wat 'stambewust' zou kunnen betekenen?

(identiteit, bewust zijn van jezelf, wie ben ik, wat is mijn achtergrond?)

Toon het gedicht van Guido Gezelle [Leerdok_ADV_N_011.pdf] waaruit de eerste zin werd gebruikt. De betekenis van de plakbrief zou nu duidelijker moeten worden.

Maak de volgende tweedelige oefening met de leerlingen:

1. Plaats de leerlingen in groepjes en laat ze een eigen propaganda-actie uitwerken. Laat ze enkele slogans formuleren over een actueel onderwerp dat hen interesseert. Slogans die vandaag niet door de beugel kunnen, worden gecensureerd en op rode briefjes genoteerd. Slogans die wel kunnen, worden gepubliceerd, worden op groene briefjes genoteerd. De leerlingen plakken na de oefening de slogans op het bord. Ze verklaren kort hun slogans en motiveren de kleurkeuze.
2. Laat de leerlingen een vliegtocht organiseren. Ze gaan op zoek naar een goede strategie om hun slogans kenbaar te maken en delen hun ideeën met de klas (vermoedelijk zal de sociale media een grote rol spelen).

Formuleer een conclusie aan de hand van enkele vragen.

Deze vragen kunnen leiden tot een korte discussie over censuur op vrij gedachtegoed en tot het beantwoorden van de hoofdvraag.

- + Wat is de link tussen beide plakbrieven?
(de plakbrieven zijn een oproep tot vrije meningsuiting en tot erkenning van de eigen identiteit)
- + Wat denk je, was het strafbaar om dit te verspreiden?
(ja)
- + Maakt censuur monddood?
(vrije interpretatie)

Indien **module 1** en **module 2** worden gebruikt kan de bijkomende vraag worden gesteld:

Wat is de link tussen de plakbrieven en de open frontbrief?

(beide zijn een oproep tot vrije meningsuiting en tot erkenning van de eigen identiteit)

LES 2

Lesthema	Mijn gedacht: strafbaar of niet?
Leerdoelen	De betekenis van de begrippen 'identiteit' en 'censuur/vrije meningsuiting' plaatsen in het tijds kader van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Waarom was er tijdens de oorlog censuur? Hoe kon censuur worden omzeild? Wat waren de gevolgen voor het uitvoeren van clandestiene acties? Waarom werd censuur omzeild?
Bronnen	Brieven van Lode De Boninge, het frontblaadje <i>De Leikerels</i> en een brief van de militaire censuurdienst

Les 2 heeft twee modules. Elke module heeft verschillende archiefbronnen en lesmethodieken maar wel eenzelfde inleiding. Je kan ervoor kiezen om één module te gebruiken, of je kan beide modules combineren.

MODULE 1

Bronnen:

- [\[Leerdok_ADV_N_013.pdf\]](#)
- [\[Leerdok_ADV_N_014.pdf\]](#)
- [\[Leerdok_ADV_N_015.pdf\]](#)

Achtergrondinformatie:

- [\[Leerdok_ADV_N_012.pdf\]](#)

Toon twee foto's [\[Leerdok_ADV_N_001.pdf\]](#) en [\[Leerdok_ADV_N_002.pdf\]](#) van de brancardier Lode De Boninge aan de leerlingen.

Vraag hen naar wie, wat, waar, wanneer? Reik zelf geen context aan. Wat zien de leerlingen?

Toon de tijdlijn [\[Leerdok_ADV_N_003.pdf\]](#) aan de leerlingen en licht kort de levensloop van Lode De Boninge toe.

Wie was Lode De Boinge? Hoe kwam hij met censuur in aanraking? Waarvoor werd hij gestraft? En hoe kwam hij op voor zijn eigen (Vlaamse) identiteit?

TIP Om de context beter te begrijpen, kunnen er gelijktijdig begrippen worden verduidelijkt, zoals: brancardier, frontblad, propaganda-actie, legerdivisie.

Deel de celbrieven van Lode De Boinge uit.

Vraag de leerlingen de bron te bekijken en vraag hen wat ze op het eerste gezicht zien.

Probeer een antwoord te krijgen op volgende vragen:

- + Waar passen deze bronnen op de tijdlijn?
(15 januari 1918 en 24 februari 1918)
- + Wat zijn de uiterlijke kenmerken van deze documenten?
(oud papier, origineel handschrift, moeilijk leesbaar handschrift, uitgelopen inkt)
- + Welk soort documenten zijn dit?
(brieven)

Vraag de leerlingen de brieven te lezen/ontcijferen en deel eventueel de transcripties [[Leerdok_ADV_N_016.pdf](#)] en [[Leerdok_ADV_N_017.pdf](#)] uit.

TIP Reik hen gelijktijdig wat meer context aan: Lode De Boinge werd samen met enkele soldatenmakers op 13 januari 1918 gearresteerd. Hij werd aangehouden omdat hij 's nachts plakbrieven verspreidde met verboden slogans. Hij werd een maand later veroordeeld tot zeven maanden cel en een geldboete. In afwachting van de uitspraak van zijn proces dat inmiddels in beroep ging, verbleef hij in de gevangenis van Veurne. Tijdens zijn hechtenis correspondeerde Lode De Boinge met familie en vrienden. Hij was ervan overtuigd dat hij zijn gevangenisstraf zou moeten uitzitten en zocht naarstig naar een opvolger voor de redactie van het frontblad *De Leiekerels*. Zijn straf werd in beroep omgezet in zeven maanden voorwaardelijk en op 16 maart 1918 kwam hij vrij.

Vraag de leerlingen om de passages in de documenten aan te duiden die te maken hebben met vrije meningsuiting. Bespreek ze samen.

Laat de leerlingen in groepjes een keuzeopdracht uitvoeren.

Keuzeopdracht 1: creatieve schrijfsessie

Leerlingen worden gevraagd om een brief te schrijven naar Lode De Boinge. (Wat vraag je hem? Toon je medeleven of woede? Teken je liever?)

Doel: leerlingen denken na over de al dan niet gerechtvaardigde gevangenschap van Lode De Boinge.

Keuzeopdracht 2: rollenspel

Centraal staat de schuldvraag: was Lode De Boinge schuldig?

Leerlingen (eventueel met leerkracht) kunnen om de beurt de rol van rechter, advocaat of gevangene aannemen en een conversatie houden.

- + De rechter spreekt het vonnis uit.
- + De advocaat verdedigt de gevangene.
- + De gevangene wacht op de uitspraak van zijn straf.

Welke argumenten kunnen ter verdediging worden aangehaald? Maak je punt! Wie krijgt gelijk?

Een sterk rollenspel kan klassikaal gespeeld worden.

Doel: leerlingen denken na over de strafbaarheid van vrije meningsuiting.

Formuleer een conclusie aan de hand van twee vragen:

- + Wat is de link tussen de documenten?
(beide brieven werden geschreven door Lode De Boninge in de gevangenis, op zoek naar een nieuwe uitgever – zelfde onderwerp. Telkens staan censuur en vrije meningsuiting centraal)
- + Is vrijuit je mening verkondigen strafbaar of niet?
(soms wel)

MODULE 2

Bronnen:

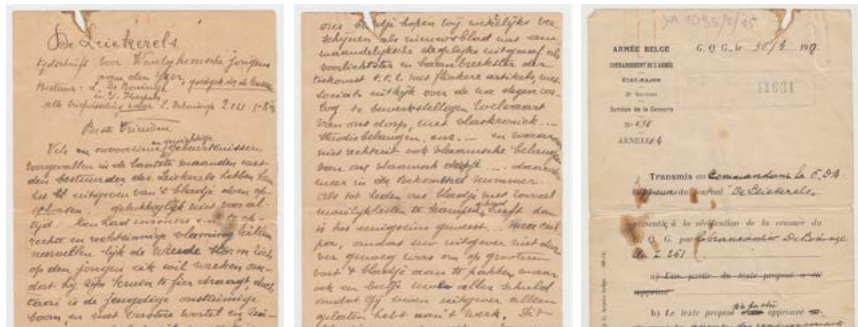
[Leerdok_ADV_N_018.pdf]

[Leerdok_ADV_N_019.pdf]

[Leerdok_ADV_N_020.pdf]

Achtergrondinformatie:

[Leerdok_ADV_N_012.pdf]

Toon twee foto's [Leerdok_ADV_N_001.pdf] en [Leerdok_ADV_N_002.pdf] van de brancardier Lode De Boninge aan de leerlingen.

Vraag hen naar wie, wat, waar, wanneer? Reik zelf geen context aan. Wat zien de leerlingen?

Toon de tijdlijn [Leerdok_ADV_N_003.pdf] aan de leerlingen en licht kort de levensloop van Lode De Boninge toe.

Wie was Lode De Boninge? Hoe kwam hij met censuur in aanraking? Waarvoor werd hij gestraft? En hoe kwam hij op voor zijn eigen (Vlaamse) identiteit?

TIP Om de context beter te begrijpen, kunnen er gelijktijdig begrippen worden verduidelijkt, zoals: brancardier, frontblad, propaganda-actie, legerdivisie.

Deel het frontblaadje en het bevel van de censuurdienst uit.

Vraag de leerlingen de bron te bekijken en vraag hen wat ze op het eerste gezicht zien.

Probeer een antwoord te krijgen op volgende vragen:

- + Waar passen de bronnen op de tijdlijn?
(rond 30 april 1918)
- + Welk soort documenten zouden dit zijn?
(uitspraak/bevelschrift van de censuurdienst en een exemplaar van het tijdschrift *De Leiekerels*)
- + Wat zijn de uiterlijke kenmerken van deze documenten?
(oud, origineel, gescheurd, bevekt)

Ga extra uitgebreid in op de uiterlijke kenmerken van deze drie documenten en speel het spel *Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet*.

Wat zouden de leerlingen moeten zien?

- + De bruine vlekken zijn het bloed van Lode De Boninge.
- + De scheurtjes die bij de documenten op exact dezelfde plaats zitten, zijn afkomstig van de granaatscherven die hem het leven kostten.

TIP Reik hen gelijktijdig wat meer context aan: het laatste nummer van *De Leiekerels* en het bijhorend briefje van de censuurdienst werden teruggevonden in een borstzakje op het dode lichaam van Lode De Boninge. Hij stierf op 7 mei 1918 in Sint-Joris bij Nieuwpoort tijdens een reddingsactie midden op het strijdfront. Hij

werd geraakt door de granaatscherven van een obus. De inhoud van het borstzakje, met onder meer ook zijn testament en de uitspraak van zijn vonnis, werd na het strijdgewoel door een van zijn makkers onmiddellijk weggenomen. De soldaten vreesden opnieuw sancties van de veiligheidsdienst.

Vraag de leerlingen de documenten te lezen/ontcijferen en deel eventueel de transcripties [[Leerdok_ADV_N_021.pdf](#)] en [[Leerdok_ADV_N_022.pdf](#)] uit.

Maak de volgende tweedelige oefening met de leerlingen:

1. Laat de leerlingen aan censuur doen. In groepjes worden leerlingen gevraagd om in de rode pen van de censuurdienst te kruipen en op het frontblaadje aan te duiden wat volgens hen toen als aanstootgevend of gevaarlijk werd beschouwd. Gevaarlijke zinnen of woorden worden in een *mindmap* rond het woord censuur geplaatst.
2. Leerlingen worden gevraagd na te denken over de pro's en contra's van censuur tijdens de Eerste Wereldoorlog en welk doel dit had.

Gebruik een *mindboard* [[Leerdok_ADV_N_023.pdf](#)].

Doel: leerlingen denken na over censuur en ontwikkelen een korte discussie over pro's en contra's van censuur in het algemeen.

Mogelijke oplossingen:

De pro's van censuur: waarom vond de militaire overheid censuur een goede zaak?

Het Belgisch leger wilde de soldaten niet ontmoedigen, zo snel mogelijk protest de kop indrukken en de soldaten niet ophitsen: de hoofdtak van de soldaten was immers vechten.

De contra's van censuur: waarom hekelden uitgevers van frontbladen censuur?

De vrije meningsuiting werd beknot, ze kon niet worden verspreid, soldaten voelden zich genegeerd en konden niet vrij uitkomen voor hun eigen identiteit.

Formuleer een conclusie aan de hand van enkele vragen.

De vragen kunnen leiden tot een korte discussie over vrije meningsuiting en tot het beantwoorden van de hoofdvraag.

- + Wat is de link tussen het bevelschrift en het frontblaadje?
(de negatieve uitspraak van de censurdienst verbood uitdrukkelijk de publicatie van het nummer van *De Leiekerels*)
- + Wat denk je, is dit frontblaadje uiteindelijk verschenen?
(ja, (illegaal) er staat bovenaan het frontblaadje: *'goedgek. dr. de censuur'*)
(neen, maar ze hadden wel de intentie)
- + Is mijn gedacht strafbaar of niet?
(vrije interpretatie)

Onderzoeksvraag	Hoe zou jij onderwijsmeningen in de jaren 1970 taggen of untaggen?	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe werden meningen over het Nederlandstalig onderwijs wel of niet toegestaan door anderen? • Welke strategieën werden er gebruikt om meningen van anderen de kop in te drukken? Waren ze efficiënt? • Meningen worden door anderen ongedaan gemaakt door scheldwoorden te gebruiken en hen te bestempelen als nazi's. • De grijze zone of de verschillende lagen van gebruik van collaboratiescheldwoorden, vrije meningsuiting en censuur verkennen en ervaren.
Leerdoelen	<p>Kennis</p> <p>Vaardigheden</p>	<ul style="list-style-type: none"> • vrije meningsuiting onderwijs <p>De leerlingen krijgen inzicht in verschillende meningen over het onderwijs en leren deze in een historisch en maatschappelijk perspectief te plaatsen. Leerlingen leren dat meningen over 'Vlaams zijn' verschillend ingevuld kunnen worden.</p> <ul style="list-style-type: none"> • In groep werken: informatie interpreteren van een bron en dit kunnen uitleggen • Creatieve vaardigheden
Leerlingen	Tweede graad	
Lessen	2 lessen van 50 min	
Middelen		Documenten uit het archief van VOC (Vlaams Onderwijscentrum Brussel), eventueel powerpoint, kopies van digitale documenten, smartphones, tablet en papier, bord.
Auteur	Kathleen De Blauwe	(kathleen.deblauwe@amvb.be)

LES 1: KENNISMAKING MET DE ERVARING VAN 'UNTAGGED' OF NIET TOEGESTAAN ZIJN DOOR ANDEREN

Onderzoeksvraag	Hoe divers waren de meningen over het Nederlandstalig onderwijs in Brussel in de jaren 1970?
Leerdoelen	<p>Kennis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen maken kennis met de wijzen waarop vrije meningsuiting over het onderwijs in Brussel door anderen ongedaan werd gemaakt of getagged werd als 'nazistisch' of 'V.N.V.', of door middel van hakenkruisen. • Ze maken kennis met het begrip collaboratie en de verschillende meningen of invullingen hiervan. • Leerlingen ervaren hoe op verschillende wijzen een betekenislaag wordt toegekend (getagged) of ontnomen (untagged).
Middelen	Presentatie en kopies van digitale documenten, smartphones, tablet en papier, bord

Bronnen

[Leerdok_AMVB_001]
[Leerdok_AMVB_002]
[Leerdok_AMVB_003groep1]
[Leerdok_AMVB_004groep2]
[Leerdok_AMVB_005groep3]
[Leerdok_AMVB_006groep4]
[Leerdok_AMVB_007groep5]
[Leerdok_AMVB_008groep6]
[Leerdok_AMVB_009groep7]

Extra informatie: Bruno De Wever, 'Collaboratie', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 1, Tielt, 1998, p.760-775.

www.boomlemmatijdschriften.nl/tijdschrift/KWALON/2005/3/KWALON_2005_010_003_007/fullscreen

<http://censuur.wikispaces.com/%280%29+Voorbeeld+van+censuur>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Censuur_%28informatie%29

Activiteit

Instap van de les

Leerkracht geeft opdracht aan leerlingen om in twee zinnen hun mening over de school te formuleren. Dit gebeurt op een blad papier, op de Twitterwall of de Facebookwall.

De meningen van de leerlingen worden op de Twitterwall of Facebookwall van de school geplaatst.

Leerkracht loopt door de klas en maakt de meningen ongedaan door een streep te trekken door de mening, een hakenkruis erbij te tekenen ...

Meningen op Facebook tagt hij met: 'Dit is V.N.V.' / 'Les flamands buiten' / 'V.N.V. is voorbij' / 'Valsheid', 'Flamingant'.

De leerlingen ervaren direct de controlerende censuur van Twitter, Facebook en de leerkracht.

Leerkracht vraagt: Hoe voelen jullie je nu?

Leerlingen: Kwaad

Leerkracht laat beeld 2 sec zien. Snapchat. [Leerdok_AMVB_001]

Hoe denken jullie dat de maker van deze brochure zich gevoeld heeft?

Wat hebben jullie gezien?

Welk scheldwoord stond op het beeld?

Leerlingen: Leugenaar

Start les

Leerkracht introduceert onderzoeksvraag:

Hoe zou jij deze meningen taggen of untaggen?

De graffititekenaar heeft zich laten gaan en de volgorde van de documenten en affiches door elkaar gehaald, of kapot gemaakt.

Reconstrueer het verhaal door expert te worden van je document aan de hand van de vijf W-vragen.

Leerkracht schrijft W-vragen op bord/powerpoint.

Welke vragen kan je aan de documenten stellen om je mening te staven?

Leerkracht introduceert de vijf W-vragen.

- + **Wie** heeft dit geschreven?
- + **Wanneer** werd dit gedaan?
- + **Voor wie** was dit bedoeld?
- + **Waarom** werd dit geschreven?
- + **Waarop** is dit een reactie?

Methodiek die hier wordt gebruikt is de documentencarrousel.

De documenten in zeven groepsmappen worden afgeprint en verspreid op zeven verschillende stoelen. De leerlingen worden in zeven groepen verdeeld. Elke groep leerlingen start bij één documentengroep en krijgt 8 min tijd om de documenten te bekijken en interpreteren. Daarna schuiven de groepen klokgewijs naar de volgende stoel met documenten. Door deze stoelencarrousel krijgt elke groep leerlingen de kans elke documentengroep te bekijken.

[Leerdok_AMVB_003groep1](#)

[Leerdok_AMVB_004groep2](#)

[Leerdok_AMVB_005groep3](#)

[Leerdok_AMVB_006groep4](#)

[Leerdok_AMVB_007groep5](#)

[Leerdok_AMVB_008groep6](#)

[Leerdok_AMVB_009groep7](#)

Afsluiten les

De leerkrant vraagt:

Hoe zouden jullie nu deze meningen over onderwijs taggen?

Waarom wel/niet als *flamingant*?

Leerkracht gaat na of ze begrippen en nuances zoals activisme, collaboratie van Vlaamse Beweging, flamingant en *Flamenpolitik* hebben kunnen ervaren en plaatsen.

Leerkracht introduceert desgevallend wet vrijheid van gezinshoofd (wet 1932).

Leerkracht geeft opdracht voor volgende les:

Zoek een krantenartikel of een ander medium waarop een mening over onderwijs of collaboratie wordt geuit.

LES 2: ERVARING VAN 'UNTAGGED' OF NIET TOEGESTAAN ZIJN DOOR ANDEREN VERWERKEN EN INTERPRETEREN AAN DE HAND VAN CREATIEVE OPDRACHT

Onderzoeksvraag	Hoe kan jij je mening over het onderwijs/de collaboratie argumenteren en tonen aan de hand van hedendaagse middelen?
Leerdoelen	Kennis: <ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen leren informatie opzoeken op verschillende media. • Leerlingen leren verschillen en gelijkenissen tussen hedendaagse strategieën van uitdrukken van meningen via taggen en untaggen. Vaardigheden: <ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen leren een mening formuleren en uitdrukken aan de hand van creatieve werkvormen. • Leerlingen leren in groep werken (afhankelijk van hoe groot de klas is)

Activiteit

Instap van de les

Wat zijn de verschillen en gelijkenissen tussen krantenartikel met leugenaar en graffitiwerk?

Leerkracht schrijft resultaten van brainstorm op het bord.

[[Leerdok_AMVB_001](#)] en [[Leerdok_AMVB_002](#)] naast elkaar geprojecteerd.

Leerkracht structureert de brainstorm aan de hand van de vijf W-vragen, die worden toegepast op de twee beelden.

Vijf W-vragen:

- + **Wie** heeft dit geschreven?
- + **Wanneer** werd dit gedaan?
- + **Voor wie** was dit bedoeld?
- + **Waarom** werd dit geschreven?
- + **Waarop** is dit een reactie?

Leerkracht: Ga je akkoord of niet akkoord met de mening die je gevonden hebt in het krantenartikel dat je hebt meegebracht?

Leerkrant geeft opdracht

1. Bedenk zelf een manier waarop je toont dat je er wel of niet mee akkoord gaat. Je kan gebruikmaken van hedendaagse technologieën, collage, blog, persbericht, affiche.

2. Kies ook een goede strategische plek waar je je resultaat toont.

3. Op het einde van de les houden we een kleine tentoonstelling waarin elke leerling zijn resultaat toont.

In de mate van het mogelijke kan het resultaat ergens anders getoond worden dan in het klaslokaal.

Afsluiten les

Leerlingen tonen en argumenteren hun resultaten tijdens de korte rondleiding.

Indien er niet voldoende tijd is, kunnen de leerlingen thuis of tijdens een volgende les hierop voortwerken en dan hun resultaten in een rondleiding verwerken.

Algemene vraag	Mocht je 100 jaar geleden zeggen en schrijven wat je wilde in Antwerpen?	
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • De leerlingen kennen en begrijpen censuur en vrijheid van meningsuiting. • De leerlingen begrijpen dat je zowel vlak voor als tijdens de bezetting van Antwerpen in WO I niet vrij was om te zeggen en schrijven wat je wilde. • De leerlingen begrijpen dat de gevolgen zwaar konden zijn voor wie dit wel deed. 	
Doelgroep	Eerste graad ASO	
Lessen	3 lessen van 50 minuten	
Bronnen	Documentnamen	Beschrijving van de bronnen <ul style="list-style-type: none"> • oorlogsaffiches (zowel van voor als van tijdens de bezetting) • processen-verbaal van de politie • dagboekfragmenten van Frans Janssens (burgerwacht en later politie-man in Antwerpen) • dagboekfragmenten van Leo Winkeler (burger) • politieverordening • uittreksel uit personeelsdossier • kaart van Antwerpen en de twee fortengordels errond
Auteur	Muriel Geel, FelixArchief (muriel.geel@stad.antwerpen.be)	

LES 1

Lesthema	Antwerpen, belegerde stad
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • De leerlingen kennen en begrijpen censuur en vrijheid van meningsuiting. • De leerlingen begrijpen dat je vlak voor de bezetting van Antwerpen in WO I niet vrij was om te zeggen en schrijven wat je wilde. • De leerlingen begrijpen waarom er censuur was.
Bronnen	Drie oorlogsaffiches van vóór de bezetting van Antwerpen (Antwerpen was toen een belegerde stad)

Bronnen:
[\[LeerDok_FelixArchief_01\]](#)
[\[LeerDok_FelixArchief_02\]](#)
[\[LeerDok_FelixArchief_03\]](#)

Achtergrondinformatie:
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_De_Vos_\(burgemeester\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_De_Vos_(burgemeester))

- De leerlingen krijgen de drie eerste affiches. Ze beantwoorden per twee de gestelde vragen over elk van de drie affiches:
- + Wie is de afzender?
  - + Wie is de 'boodschapper'?
  - + Wie is de ontvanger?
  - + Wanneer werd deze affiche verspreid?

- + Wat is er op dat moment aan de hand?
- + Wat is het doel van deze affiche?
- + Is de boodschap vrijblijvend?

De antwoorden op deze vragen vind je hier: [\[LeerDok_antwoorden_FA01\]](#)

Bronnen:

[\[LeerDok_FelixArchief_04\]](#)

Klassikale bespreking van de resultaten: bron bekijken en vragen beantwoorden.

De leerkracht schetst de situatie in Antwerpen en toont de kaart van Antwerpen en de twee fortengordels errond.

Antwerpen belegerde stad:

Antwerpen werd als oninneembaar beschouwd door de fortengordels rond de stad. De koninklijke familie, de regering, het parlement en de buitenlandse diplomaten hadden zich in Antwerpen gevestigd en het leger verdedigde de stad. De Duitse legers beschoten de fortengordels (en nadien de stad) met zwaar geschut. Uiteindelijk verlieten de koninklijke familie, de regering, het parlement, de buitenlandse diplomaten en het leger de stad. Het stadsbestuur besloot de stad over te geven om de beschietingen en bombardementen te stoppen.

Korte uitleg over de affiches:

Deze werden overal in de stad aangeplakt. Dit was de gangbare manier van ‘communiceren’ met de burgers.

Klassikale bespreking:

Hoe zou de overheid deze berichten nu verspreiden?

De leerkracht verdeelt de klas in kleine groepjes. Groepswerk:

elk groepje kiest een hedendaags communicatiemiddel uit en stelt de boodschap van een van deze affiches op voor het gekozen medium. Mogelijke manieren van berichtgeving: tv, sms, Facebook, telefoon, internet, krant ...

Klassikale voorstelling van het resultaat. (eventueel via kleine powerpointpresentatie)

LES 2

Lesthema

Antwerpen, bezette stad

Leerdoelen

- De leerlingen kennen en begrijpen censuur en vrijheid van meningsuiting.
- De leerlingen begrijpen dat je tijdens de bezetting van Antwerpen in WO I niet vrij was om te zeggen en schrijven wat je wilde.
- De leerlingen begrijpen dat de gevolgen zwaar konden zijn voor wie dit wel deed.

Bronnen

- oorlogsaffiches (van tijdens de Duitse bezetting)
- processen-verbaal van de politie
- dagboekfragmenten van Frans Janssens (burgerwacht en later politiemann in Antwerpen)
- dagboekfragmenten van Leo Winkeler (burger)
- politieverordening
- uittreksel uit personeelsdossier

Bronnen:

- [LeerDok_FelixArchief_05]
- [LeerDok_FelixArchief_06]
- [LeerDok_FelixArchief_07]

Aandachtspunt voor de leerkracht:

bekijk vooraf of er leerlingen zijn met op hun kledij of schoolmateriaal kenmerken (vlaggen, teksten of iets dergelijks) van de voor Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog ‘vijandelijke staten’. Als dat niet zo is: breng vlaggen aan op het schoolmateriaal of de bureaus van een aantal leerlingen.

De leerkracht hangt vooraf deze drie oorlogsaffiches op het bord in de klas en verlaat met een excuus naar keuze even het lokaal. De leerlingen mogen de affiches al eens bekijken.

De leerkracht komt terug en ‘arresteert’ de leerlingen met de vijandelijke kentekens.

Deze leerlingen zouden 100 jaar geleden ook gearresteerd zijn. Waarom? ► korte klassikale bespreking
Antwoord: Ze dragen kentekens van België of van andere met Duitsland of diens bondgenoten oorlogvoerende landen.

Bronnen:

Pakket 1:

- [LeerDok_FelixArchief_08]
- [LeerDok_FelixArchief_13]

Pakket 2:

- [LeerDok_FelixArchief_09]
- [LeerDok_FelixArchief_16]
- [LeerDok_FelixArchief_17]

Pakket 3:

- [LeerDok_FelixArchief_10]
- [LeerDok_FelixArchief_14]
- [LeerDok_FelixArchief_15]

Pakket 4:

- [LeerDok_FelixArchief_11]
- [LeerDok_FelixArchief_12]

Pakket 5:

- [LeerDok_FelixArchief_18]
- [LeerDok_FelixArchief_19]
- [LeerDok_FelixArchief_20]

De klas wordt in vijf groepjes verdeeld. Elk groepje krijgt een pakketje affiches met een gemeenschappelijk onderwerp en beantwoordt voor die affiches volgende vragen:

- + Wie is de afzender?
- + Wie is de ‘boodschapper’?
- + Wie is de ontvanger?
- + Wanneer werd deze affiche verspreid?
- + Wat is er op dat moment aan de hand?
- + Wat is het doel van deze affiche?
- + Is de boodschap vrijblijvend?
- + Hoe merk je dat deze affiches dateren van NA de overgave?

De antwoorden op deze vragen vind je hier: [LeerDok_antwoorden_FA02]
Klassikale bespreking van de antwoorden.

Extra vragen tijdens het gesprek:

- + Werd het leven gemakkelijker na de overgave?
- + Denken jullie dat de straffen ook daadwerkelijk werden uitgevoerd?
- + Waarom?
- + Merken ze dat een aantal verordeningen meerdere keren terugkeren in de tijd?
- + Wat betekent dit? → Een aantal mensen probeerde zich toch te verzetten, deed niet klakkeloos wat hen gevraagd werd.

Bronnen:

Pakket 1 Veroordelingen:

[LeerDok_FelixArchief_21]

[LeerDok_FelixArchief_22]

Uittreksels uit personeelsdossier van Jaak Neuckermans (werknemer bij Stad Antwerpen):

[LeerDok_FelixArchief_23a]

[LeerDok_FelixArchief_23b]

[LeerDok_FelixArchief_23c]

[LeerDok_FelixArchief_23d]

[LeerDok_FelixArchief_23e]

Pakket 2 Censuur:

[LeerDok_FelixArchief_24]

[LeerDok_FelixArchief_25] → dagboekfragment van 12/1/2017

[LeerDok_FelixArchief_26]

Pakket 3 Hoe ziet de gewone burger de situatie:

Dagboekfragmenten van Leo Winkeler:

[LeerDok_FelixArchief_27a]

[LeerDok_FelixArchief_27b]

[LeerDok_FelixArchief_27c]

[LeerDok_FelixArchief_27d]

Pakket 4 Politietaken:

Processen-verbaal van de politie over aanplakken en overplakken van affiches:

[LeerDok_FelixArchief_28a]

[LeerDok_FelixArchief_28b]

[LeerDok_FelixArchief_28c]

Achtergrondinformatie:

Wie is Leo Winkeler

Wie is Frans Janssens

De klas wordt in vier groepjes verdeeld (of tweemaal vier bij grote klassen). Elk groepje krijgt een pakketje documenten. Ze verdelen de documenten onder de leden van hun groepje en bereiden thuis de antwoorden op deze vragen voor:

- + Welk soort berichten zijn dit?
- + Waarover gaan de berichten? (gemeenschappelijke factoren?)
- + Door wie zijn de teksten opgesteld/geschreven?

Op school leggen de leerlingen hun bevindingen samen en werken ze een powerpointvoorstelling uit over hun groepswerk.

Lesthema**Antwerpen, bezette stad****Leerdoelen**

- De leerlingen kennen en begrijpen censuur en vrijheid van meningsuiting.
- De leerlingen begrijpen dat je tijdens de bezetting van Antwerpen in WO I niet vrij was om te zeggen en schrijven wat je wilde.
- De leerlingen begrijpen dat de gevolgen zwaar konden zijn voor wie dit wel deed.

Bronnen

- oorlogsaffiches (van tijdens de Duitse bezetting)
- processen-verbaal van de politie
- dagboekfragmenten van Frans Janssens (burgerwacht en later politieman in Antwerpen)
- dagboekfragmenten van Leo Winkeler (burger)
- politieverordening
- uittreksel uit personeelsdossier

Bronnen:

de bronnen die de leerlingen voor de groepstaak op het einde van les 2 kregen.

[[LeerDok_FelixArchief_21](#)] → [[LeerDok_FelixArchief_28c](#)]

De verschillende groepjes stellen hun materiaal en hun conclusies voor aan de klas door middel van een powerpointpresentatie.

Daarna klassikale bespreking: de klas geeft aan de hand van de groepswerken een gemotiveerd antwoord op de overkoepelende vraag bij het lespakket:

Mocht je 100 jaar geleden zeggen en schrijven wat je wilde in Antwerpen?

Lesthema	Wordt overspel gecensureerd in middeleeuwse handschriften? Overspel in de middeleeuwen? Onthullingen over het handschrift Van Hulthem.
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • kennen en begrijpen wat het handschrift Van Hulthem is • leerlingen kunnen het document in de tijd plaatsen • kennen en begrijpen dat er sinds de reformatie bepaalde opvattingen/teksten gecensureerd konden worden
Doelgroep	Derde graad ASO Nederlands/Geschiedenis
Lessen	Twee lessen van 50'
Bronnen	<ul style="list-style-type: none"> • Fragmenten uit het Van Hulthem-handschrift (folio 164r&v, folio 64r&v, folio 30, voorpagina) • Afbeeldingen uit het handschrift <i>Les Livres du roy Modus et la royne Ratio</i>, Henri de Ferrières • Afbeeldingen uit het handschrift <i>Roman de Gérard de Nevers</i>, Jean de Wavrin • Transcriptie + hedendaagse vertaling van het rijmgedicht <i>Van Lacarise den Keitijf</i> • Tijdlijn • Opdrachtenfiches • Tekstfragmenten • Achtergrondinformatie
Auteur	Vanessa Braekeveld, Koninklijke Bibliotheek van België (educdien@kbr.be)

LES 1

Lesthema	Wat is het Van Hulthem-handschrift en waar situeren we het in de tijd?
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • handschrift kunnen plaatsen in de tijd en argumenteren waarom • kennismaking met het Middelnederlands • belang van het document begrijpen
Bronnen	<ul style="list-style-type: none"> • Fragmenten uit het Van Hulthem-handschrift • Afbeeldingen uit het handschrift <i>Les Livres du roy Modus et la royne Ratio</i>, Henri de Ferrières • Afbeeldingen uit het handschrift <i>Roman de Gérard de Nevers</i>, Jean de Wavrin • Transcriptie + hedendaagse vertaling van het rijmgedicht <i>Van Lacarise den Keitijf</i> • Tijdlijn

Bronnen:[\[LeerDok_KBR_001_1\]](#)[\[LeerDok_KBR_001_2\]](#)**Opdrachtenfiche:**[\[LeerDok_KBR_001_3\]](#)**Tijdlijn:**[\[LeerDok_KBR_001_4\]](#)

Kennismaking met het handschrift Van Hulthem

Leerlingen gaan in een eerste opdracht kennismaken met het Van Hulthem-handschrift. Ze doen dat aan de hand van een opdrachtenfiche en het bestuderen van twee fragmenten uit het handschrift.

Verdeel de leerlingen in een vijftal groepjes en bezorg ze volgend materiaal:

- + de twee folio's uit het Van Hulthem-handschrift
- + de opdrachtenfiche
- + de tijdlijn

De eerste opdracht voor alle groepjes luidt als volgt:

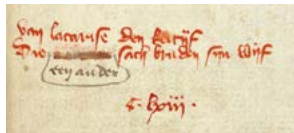
- + Bekijk de documenten aandachtig en los de bijhorende vragen op.
- + Plaats het document op de tijdlijn op basis van jullie bevindingen.
- + Geef drie argumenten waarom je het handschrift daar op de tijdlijn plaatst.

Dit zijn de vragen die de leerlingen krijgen om de twee folio's uit het handschrift te bestuderen:

- + In welke taal is de tekst geschreven (we hebben het over de tekst die start op de linkerpagina links onderaan en eindigt op de rechterpagina rechts bovenaan)?
- + Is deze tekst een originele versie of een kopie, waaruit zou je dit kunnen afleiden?
- + Over welk soort tekst gaat het? (proza, gedicht, liedtekst, theatertekst, gebed, religieuze tekst, klucht, moraliserend ...)?
- + Voor wie zou deze tekst bedoeld zijn? Waaruit leid je dat af?

Bronnen:

[LeerDok_KBR_002]

Transcriptie:

[LeerDok_KBR_003]

Analyse van het tekstfragment

In een tweede fase krijgen de leerlingen de titel van de tekst + de transcriptie ervan (niet enkel van de titel, ook van de volledige tekst). Ze krijgen de opdracht om met hun groepje de tekst door te nemen en aan de hand van de titel, in een eerste fase, inhoudelijk vast te stellen waarover de tekst zou kunnen gaan.

Hun volgende opdracht luidt als volgt:

- + maak een 'pitch' voor jullie klasgenoten: wek hun interesse voor de tekst, overtuig hen om hem te lezen. Jullie presentatie mag max. 1' duren. Kom origineel en creatief uit de hoek, maar zorg ervoor dat jullie boodschap duidelijk overkomt.

Wat is een pitch?

Een pitch, of met de volledige naam, *elevator pitch*, is een boodschap van een minuut. Het is de bedoeling dat je binnen deze tijd je werk of idee zo duidelijk onder woorden kan brengen, dat de andere partij op zijn minst zeer geïnteresseerd geraakt. Je bent eerlijk en oprecht. Jouw boodschap mag en kan best creatief en origineel zijn, maar de feiten moeten kloppen.

De term komt vanuit het idee dat, als je samen met iemand anders in de lift staat op weg naar de bovenste verdieping, je ongeveer een minuut hebt om je verhaal te vertellen. En dat je je dus tot de belangrijkste punten moet beperken. Een goede pitch kan je alleen maken als je duidelijk weet wat jouw doelen zijn. Zorg ervoor dat je alleen praat over dingen waar je werkelijk wat vanaf weet.

Enkele tips bij het maken van een pitch:

- begin met een ijsbreker om interesse te wekken;
- vertel niet te veel, maar ook niet te weinig;
- gebruik gewone taal;
- vertel je verhaal met zekerheid en vermijd woorden als misschien, eventueel of wellicht;
- maak je zinnen niet te lang;

- spits je pitch toe op de situatie;
- wees eerlijk.

Voorstelling klasgenoten

De verschillende groepjes presenteren hun pitch aan hun klasgenoten.

Na iedere pitch polst de leerkracht waar het groepje het document heeft geplaatst op de tijdlijn en waarom. De resultaten van de tijdlijn worden bijgehouden voor de volgende les.

Bronnen:

- [LeerDok_KBR_004]
- [LeerDok_KBR_005]
- [LeerDok_KBR_006]
- [LeerDok_KBR_008]
- [LeerDok_KBR_009]
- [LeerDok_KBR_010]
- [LeerDok_KBR_011]

Achtergrondinformatie:

- [LeerDok_KBR_007]

Handschrift *Les Livres du roy Modus et la royne Ratio* [http://belgica.kbr.be/nl/coll/ms/ms10218_19_nl.html]

Handschrift *Roman de Gérard de Nevers* [http://belgica.kbr.be/nl/coll/ms/ms9631_nl.html]

Klassikale bespreking van het Van Hulthem-handschrift

Om deze eerste les over het Van Hulthem-handschrift af te sluiten, licht je het handschrift nog even toe:

- + het belang van het handschrift, belang ervan voor de Nederlandse literatuur;
- + de soorten teksten die erin staan;
- + de staat van het handschrift;
- + een vergelijking maken met enkele andere (mooi verluchte) handschriften uit dezelfde periode.

LES 2

Lesthema Wordt overspel gecensureerd in middeleeuwse teksten?

- Leerdoelen**
- Begrijpen en weten wat religieuze censuur is en betekent.
  - Begrijpen en weten vanaf wanneer religieuze censuur optreedt en waarom.
  - Zelf kunnen verklaren waarom bepaalde stukken in deze tekst gecensureerd werden.
  - Analyseren hoe censuur wordt toegepast in dit handschrift.

- Bronnen**
- Transcriptie van de tekst *Van Lacarise den Keitijf*
  - Hedendaagse versie van de tekst *Van Lacarise den Keitijf*
  - Tijdlijn
  - Opdrachtenfiches
  - Tekstfragmenten
  - Quizbordjes

Bronnen:

- [LeerDok_KBR_012_1]

Opdrachtenfiche:

- [LeerDok_KBR_012_2]

Wat is de betekenis van de tekst 'Van Lacarise den Keitijf'?	Wat is de betekenis van de tekst 'Van Lacarise den Keitijf'?
...	...

Vergelijk de originele tekst met de transcriptie

De leerlingen gaan terug aan de slag in (hun oorspronkelijke) groepjes.

Ze lezen de transcriptie en vergelijken die met de originele tekst. Welke woorden komen niet overeen?

Hun opdracht:

- + Lees de tekst.
- + Kleur de woorden in beide teksten die niet overeenkomen.
- + Lijst deze woorden op in twee kolommen: originele versie - gecensureerde versie.
- + Noteer in vijf kernwoorden waarover deze tekst gaat (na een eerste lezing).

Bronnen:

[Leerdok_KBR_013_1]

Opdrachtenfiche:

[Leerdok_KBR_013_2]

Vergelijk de transcriptie met de hedendaagse vertaling

De leerlingen leggen nu de transcriptie naast de hedendaagse adaptatie van het verhaal.

Ook hier vullen ze opnieuw een opdrachtenfiche in. Volgende dingen worden hen gevraagd:

- + Waarom werden volgens jullie bepaalde woorden geschrapt/vervangen?
- + Wie heeft volgens jullie de censuur toegepast?
- + Zou je het handschrift nu een andere plaats geven op de tijdlijn met de dingen die je nu ontdekt hebt? Indien ja, waar?
- + Leg uit waarom je het al dan niet een andere plaats geeft op de tijdlijn.

Klassikale bespreking

We overlopen samen de antwoorden die de groepjes op de vragen hebben gegeven en bespreken.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen het originele handschrift (15de eeuw) en de gecensureerde versie ervan (16de eeuw). Het handschrift wordt nu opnieuw tegen het licht van de tijdlijn gehouden. Waar plaatsen we de censuur van het handschrift op de tijdlijn en waarom?

Bronnen:

[Leerdok_KBR_014]

[Leerdok_KBR_015]

[Leerdok_KBR_016]

[Leerdok_KBR_017]

Achtergrondinformatie:

Spelmateriaal:

De censuurquiz

Na het situeren van het handschrift, de censuur ervan en het situeren op de tijdlijn, doen we als afsluiter nog een korte censuurquiz. Ieder groepje krijgt een kaart met op de ene kant 'censored' en op de andere kant 'go'. Iedere groep krijgt ook een tekstfragment. Om de beurt komt per groepje één leerling naar voren, leest de tekst voor en vermeldt daarbij de periode en de titel van de tekst. De andere groepjes stemmen of de tekst al dan niet door de censuur geraakt binnen die bepaalde periode.

Lesthema	Censuur in de Vlaamse literatuur Hendrik Conscience en de Leeuw van Vlaanderen. Schrijversprotest in de jaren '60.
Leerdoel	Het doel van deze les(sen) is dat leerlingen begrijpen dat censuur in België in principe onmogelijk is, maar dat er tijd- en plaatsgebonden toch restricties kunnen zijn, of redenen om (zelf) censuur toe te passen. Uitgangspunt van de lessen: "Censuur is in België onmogelijk. Artikel 25 van de Grondwet van 1831 bepaalt dat de drukpers vrij is en censuur 'nooit' kan worden ingevoerd. Voorts bestaat de vrijheid "om op elk gebied zijn mening te uiten [...]", behalve wanneer daarbij misdrijven worden gepleegd. Dat kan zijn wanneer de "openbare zedelijkheid" (een begrip uit de strafwet) wordt geschonden. Bij "openbare schennis van de goede zeden" denkt de wetgever bv. aan liederen en teksten – maar de concrete invulling van wat "de eerbaarheid kwetst" is de taak van de rechter. Een en ander belet de katholieke kerk niet te zeggen wat de gelovigen wel of niet mogen lezen, wat in de 19e en een flink stuk van de 20e eeuw leidt tot herhaalde ingrepen van de clerus. Nogal wat schrijvers kunnen daarvan meespreken." (Jan Lampo, <i>Eos Memo</i> , nr. 12, 2015.)
Klas	Les 1: Tweede graad TSO of ASO; Nederlands/Geschiedenis/Cultuurwetenschappen/PAV Lessen 2 en 3: Derde graad ASO; Nederlands/Geschiedenis
Lessen	Eén (les 1) of twee lessen (les 2 en 3 - mogelijks los van elkaar te geven)
Bronnen	Documenten uit de archieven en verzamelingen van en over Hendrik Conscience, Herman J. Claeys en Jef Geeraerts (Letterenhuis) Achtergrondinformatie: J. Lampo, 'Censuur of geen censuur', in: <i>Eos Memo</i> , 12, 2015. [LeerDok_Letterenhuis_O1] <i>De bronnen mogen in de klas gebruikt worden met de welwillende toestemming van de Stichting Jef Geraerts & de erven van Herman J. Claeys.</i>
Auteur	Lies Galle, Letterenhuis (lies.galle@stad.antwerpen.be)

LES 1

Lesthema	Mag een auteur om het even wat schrijven? Les over Hendrik Conscience en <i>De Leeuw van Vlaanderen</i>
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen begrijpen dat censuur in België in principe onmogelijk is, maar er (tijd- en plaatsgebonden) toch restricties kunnen zijn, of redenen om (zelf)censuur toe te passen. • Leerlingen onderzoeken op basis van literair bronnenmateriaal hoe censuur in zijn werk gaat en begrijpen de redenen daartoe. • Leerlingen ontdekken dat het begrip censuur naargelang een context verschillend kan geïnterpreteerd worden. • Leerlingen kunnen diverse literaire bronnen zo hanteren en lezen dat ze tot een werkhypothese en conclusie komen. • Leerlingen maken kennis met Hendrik Conscience, de man die 'zijn volk leerde lezen' en zijn roman <i>De Leeuw van Vlaanderen</i> over de Guldensporenslag.
Klas	Tweede graad TSO of ASO; Nederlands/Geschiedenis/Cultuurwetenschappen/PAV

Bronnen De eerste en tweede druk van Conscience's roman:

- H. Conscience, *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen*. Drie delen. Antwerpen, L.J. de Cort, Paddengracht, 1838. [6p.] + x + 206 + 194 + 190 p. Gebruik van pagina's 24, 25, 119, 204, 205 (en tekening voorblad)
- H. Conscience, *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen*. Tweede druk. Antwerpen, L.J. de Cort, 1843. 3 vol: 213 + 202 + 201 p. Gebruik van pagina's 24, 25, 127, 204, 205

Trailer van de langspeelfilm *De Leeuw van Vlaenderen* van Hugo Claus

Achtergrondinformatie:

- J. Lampo Jan, 'Censuur of geen censuur', in: *Eos Memo*, 12, 2015. [[LeerDok_Letterenhuis_O1](#)]
- Fragmenten uit: *De Leeuw van Vlaenderen van Hendrik Conscience*, teksteditie bezorgd en toegelicht door Edward Vanhoutte, Antwerpen, ASP & Letterenhuis, 2012. [[LeerDok_Letterenhuis_O2](#)]

Materiaal

- Presentatiemogelijkheid van prent & YouTube-film
- Kleurreproducties waar leerlingen kunnen op annoteren
- Fluostift en rode stift

Bronnen:

Titelpagina uit de eerste druk van *De Leeuw van Vlaenderen*:
[[LeerDok_Letterenhuis_1_001](#)]

Lesfase 1: Instap (5 minuten)

De leerkracht toont vluchtig een foto van een tekening uit *De Leeuw van Vlaenderen* (Gustaaf Wappers); slechts 1 seconde laten zien! > snapshot.

De leerkracht vraagt de leerlingen wat ze gezien hebben.

- + Wat gebeurt er op deze foto?
- + Wat hebben jullie gezien?
- + Wat hebben jullie niet gezien?

Kernwoorden worden op het bord genoteerd.

- + leeuw / beest / staart
- + engel / mensen
- + romantisch
- + zwaard / schild / strijd
- + tekening
- + krans / weegschalen
- + oud / donker / vlekken

Nadien wordt de foto terug getoond, waarbij beter wordt beschreven wat ze gezien hebben (teruggekoppeld aan de kernwoorden en vragen van de leerlingen daarnet). Aan de hand van een vraaggesprek met de leerkracht wordt ook wat dieper op de tekening ingegaan:

- + Waar wordt de leeuw vandaag nog afgebeeld?
- + Waarvoor staat de leeuw vandaag symbool?
- + Uit welke eeuw zou deze tekening zijn?
- + Welke tekst kunnen jullie op de tekening lezen?
- + Wat straalt de tekening uit?
- + Waar zou deze tekening vandaan kunnen komen?
- + Welke taal werd er in België in de 19e eeuw gesproken?
- + Sinds wanneer is er sprake van België?

De leerlingen ontdekken dat het een foto is van een tekening gepubliceerd in de roman *De Leeuw van Vlaenderen* van Hendrik Conscience. Dat *De Leeuw* de “eerste roman” in het Vlaams was, geschreven in 1838 in een jong België, waar de voertaal van de elite Frans was, en er dus vooral in het Frans geschreven werd. Dat de leeuw nog steeds het symbool van Vlaanderen is.

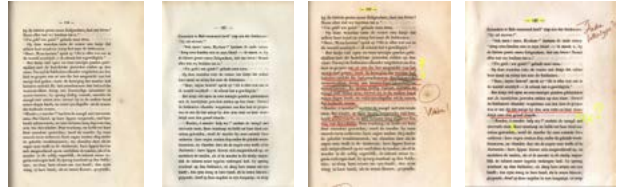
Bronnen:

De Leeuw, p. 119 (druk I): [\[Leerdok_Letterenhuis_1_002\]](#)

De Leeuw, p. 127 (druk II): [\[Leerdok_Letterenhuis_1_003\]](#)

Bewerkte pagina's:

[\[Leerdok_Letterenhuis_1_004\]](#); [\[Leerdok_Letterenhuis_1_005\]](#)

Lesfase 2: Censuur? Verschillen leren herkennen (25 minuten)

De leerlingen krijgen per twee elk een *reproductie* van eenzelfde pagina uit druk I en druk II van *De Leeuw van Vlaenderen* van Hendrik Conscience. Deze informatie wordt niet aan de leerlingen meegegeven, bedoeling is dat ze zelf verbanden gaan zoeken.

Ze mogen de documenten naast elkaar leggen en aan elkaar vertellen wat ze gelezen hebben, en de documenten met elkaar vergelijken. Vraag hen met gele fluostift eigenaardigheden in de documenten aan te duiden, of in de kantlijn aantekeningen te maken.

De leerkracht vraagt hen na een vijftal minuten een aantal zaken over de documenten.

- + Wat is dit? Wie heeft dit geschreven?
- + Kan je het goed lezen? Waarom is het moeilijker?
- + Waarover gaat het?
- + Hadden je buur en jij hetzelfde document? Was er een verschil?
- + Was de inhoud hetzelfde?
- + Wat is hier aan de hand?

We weten (door de instap) dat het waarschijnlijk pagina's uit de roman van *De Leeuw van Vlaenderen* zijn, dat merken we ook aan het oubollig taalgebruik en de andere spellingsregels. Het gaat over een inval van soldaten die een meisje willen verkrachten (*de inval van Franse soldaten bij de moeder en de zus van Jan Breydel*). Samen komen we tot de conclusie dat de paginanummers verschillen, maar de inhoud ongeveer dezelfde is. Het zijn dus twee versies van hetzelfde boek. Er zijn echter enkele passages veranderd en geschrapt. De leerkracht kan aanvullen dat het de eerste druk uit 1838 van het boek is, en dat het tweede document uit de tweede druk vijf jaar later komt.

Laat de leerlingen opnieuw het document bekijken en vraag hen in de eerste druk van het boek in rood te onderstrepen welke passages weggefallen en veranderd zijn, en te onderstrepen wat in de tweede druk in de plaats kwam. Laat twee leerlingen de respectieve passages voorlezen, waarbij je als leerkracht wat woorden kan verduidelijken.

“Terwyl de Soldeniers elkander wegstieten om den buit te grypen was er een die het aengezicht van het meisje had gezien; want de beweging der moeder had hetzelve ontdekt. By het aenschouwen dier bekoorlyke wezenstrekken drong een boosaerdige minnelust in zynen boezem; hy sprong driftig vooruit, omvatte de maegd met eenen arm, terwyl hy in de andere hand eenen degen hield, en rukte zyn slagoffer uit de armen der huilende vrouw”
DRUK I (1848)

“Terwyl de Soldeniers elkander wegstieten om den buit te grypen was er een die het meisje bij den arm vatte en haar wreedelyk over den grond sleurde.”
DRUK II (1853)

Zoek daarna met de leerlingen verder naar antwoorden.

- + Welke versie vinden jullie beter?
- + Waarom zouden deze passages verkort zijn en zelfs geschrapt?
- + Wie zou deze passages veranderd kunnen hebben?

- + Zou iemand Hendrik Conscience verplicht hebben dat te doen?
- + Of zou hij het zelf hebben gedaan en waarom dan?

De leerkracht geeft gaandeweg aan de leerlingen mee dat Hendrik Conscience zelf de aanpassingen van zijn roman gedaan heeft. Dat hij in principe vrij was om te schrijven wat hij wilde, volgens de Belgische Grondwet. Zo kon het ook dat de eerste druk van *De Leeuw van Vlaenderen* vrij in Vlaanderen kon verkocht worden. Het probleem was echter dat het boek door de katholieke kerk werd afgekeurd. Het moest zedelijker en de priesters en het christelijk geloof moesten een grotere rol krijgen. Er waren een aantal redenen voor de schrijver om daarin mee te gaan: zo kon zijn boek beter verspreid worden in bibliotheken, scholen, gevangenissen en ziekenhuizen waar priesters het voor het zeggen hadden. Zo kwam het dus bij de mensen. En zo kon de schrijver er ook geld aan verdienen. Dus hij herschreef zijn boek met de hulp van een priester: kanunnik van Hemel.

Vraag de leerlingen de woorden te omcirkelen die maakten dat in een tweede versie de passage geschrapt werd.

De leerkracht vraagt ten slotte aan de leerlingen of dit censuur is. Waarom wel? Waarom niet?

Het is geen censuur in de strikte zin van het woord. Hendrik Conscience zou door de overheid niet gevangen genomen of gestraft worden. Hij mocht vrijer schrijven. De schrijver liet priesters zijn boek echter bewust censureren om zijn boek te kunnen verkopen en te verspreiden bij de Vlaamse bevolking. En hij censureerde zelf zijn boek op aanraden van die priesters. Dit is censuur in de brede zin van het woord.

Bronnen:

De Leeuw, pp. 204-205 (druk I): [[Leerdok_Letterenhuis_1_006](#)]

De Leeuw, pp. 24-25 (druk I): [[Leerdok_Letterenhuis_1_007](#)]

De Leeuw, pp. 208-209 (druk II): [[Leerdok_Letterenhuis_1_008](#)]

De Leeuw, pp. 24-25 (druk II): [[Leerdok_Letterenhuis_1_009](#)]

Lesfase 3: uitdieping (15 minuten)

In deze lesfase worden aan de leerlingen de reproducties van vier pagina's uit de eerste druk van Hendrik Conscience gegeven waar ze als 'priester' mee aan de slag kunnen.

De leerlingen mogen in de rol van kanunnik van Hemel kruipen en mogen zich laten gaan op de teksten van Conscience: met rode stift de passages *censureren*. Indien nodig gaat kanunnik van Hemel trouwens ook *herschrijven*, aan de slag dus!

Daarna worden de pagina's van de tweede druk uitgedeeld.

- + Herkennen de leerlingen de tekst?
- + Hebben ze voldoende gecensureerd?

De oorspronkelijke pagina's zijn volledig herschreven. Adolf wordt 'boezemvriend' en 'wordt met ontroering 'aange-staard'. We lezen geen liefdesverklaringen meer. In de tweede druk wordt bijvoorbeeld een priester aangevoerd om Adolf op te pikken. Bij hun eerste ontmoeting worden de twee niet verliefd, noch merken ze mekaar echt op. De beschrijving van Machteld wordt maagdelijker, godsdienstiger en braver.

Waarom zou de katholieke kerk deze scènes herschrijven?

- + Zedelijke normering van de kerk.
- + Als de rol van de kerk groter wordt in het boek, is dat ook goed voor de invloed van de kerk op de bevolking (propaganda).
- + (De tanende invloed van de liberale strekking binnen de Belgische overheid.)

Bron: Trailer van *De Leeuw van Vlaanderen*, film van Hugo Claus
[<https://www.youtube.com/watch?v=WcM2ud5SnLU>]

Lesfase 4: Slot

Tot slot toont de leraar de trailer van *De Leeuw van Vlaanderen* – historische spektakelfilm van schrijver en regisseur Hugo Claus (1984).

- + Welke versie van het boek van Conscience denken jullie dat de schrijver en regisseur Hugo Claus gebruikt heeft?
- + Waarom denken jullie dat?
- + Zou hij de liefdesgeschiedenis van Machteld en Hendrik gematigd hebben?
- + Moest schrijver en regisseur Hugo Claus zichzelf ook censureren om de film in de zalen te krijgen? Hoe komt dat?

Censuur is in België steeds onmogelijk geweest. De omstandigheden van de versies bepaalden echter of de auteur of regisseur al dan niet zelfcensuur toepaste om het boek of de film verkocht te krijgen.

LES 2 EN 3

Lesthema Schrijversprotest in de jaren '60

- Leerdoelen**
- Het doel van deze les(sen) is dat leerlingen begrijpen dat censuur in België in principe onmogelijk is – behalve wanneer daarbij misdrijven worden gepleegd, bijvoorbeeld openbare schennis van de goede zeden.
  - Leerlingen maken kennis met de seksuele revolutie in de jaren 1960.
  - Leerlingen kennen het begrip censuur en kunnen het begrip censuur in een bepaalde maatschappelijke context interpreteren en begrijpen.
  - Leerlingen ontdekken dat wetgeving en maatschappelijke normen en waarden in een bepaalde tijdsgeest niet altijd op mekaar zijn afgestemd.
  - Leerlingen begrijpen dat kunstenaars en schrijvers vaak maatschappelijke normen en waarden in vraag stellen.
  - Leerlingen leren een verhaal reconstrueren aan de hand van bronnenmateriaal – en leren dat verschillende bronnen een verschillende invalshoek op een historische gebeurtenis presenteren.
  - Leerlingen leren kritisch omgaan met bronnen en kritisch tegen geschiedschrijving aankijken.

Klas Derde graad ASO Nederlands/Geschiedenis/Cultuurwetenschappen

Lessen 2 lessen van 50' (workshop: 'Herman J. Claeys, zedenschennende boekhandelaar' & les: 'Schrijversprotest in de jaren '60')

Bronnen Documenten uit archieven en verzamelingen van en over Herman J. Claeys en Jef Geeraerts (Letterenhuis:
[www.letterenhuis.be/agrippa])

Achtergrondinformatie:

- S. Desmet, 'De taal werd opnieuw kreet. Het Archief van Jef Geeraerts'. In: *Zuurvrij*, 16, juni 2009, pp. 19-26. [[LeerDok_Letterenhuis_03](#)]s
- K. Absillis, *Vechten tegen de bierkaai. Over het uitgevershuis van Angèle Manteau (1932-1970)*. Meulenhoff/Manteau, 2009, pp. 433-439
- J. Stuyck, Schrijversprotest in de jaren zestig. In: *De Morgen*, 21 november 2007. [[Leerdok_Letterenhuis_04](#)]

De bronnen mogen in de klas gebruikt worden met de welwillende toestemming van de Stichting Jef Geeraerts & de erven van Herman J. Claeys.

- Materiaal**
- Presentatiemogelijkheden
  - Kleurreproducties van de bronnen

Les 2

Lesthema	Verdiende Herman J. Claeys gevangenisstraf? Les over Herman J. Claeys, zedenschennende boekhandelaar
Leerdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen leren een verhaal reconstrueren aan de hand van bronnenmateriaal – en leren dat verschillende bronnen een verschillende invalshoek op een historische gebeurtenis presenteren. • Leerlingen leren kritisch omgaan met bronnen en kritisch tegen geschiedschrijving aankijken.
Bronnen	Dossier C 26705 / 54, uit het Archief van Herman J. Claeys (Letterenhuis) [http://anet.ua.ac.be/isadtree/letterenhuis/opac/hisadall/isad:lh:106274]

Bronnen:

Lijst 'verboden boeken':

[\[Leerdok_Letterenhuis_2_001_a\]](#)

[\[Leerdok_Letterenhuis_2_001_b\]](#)

[\[Leerdok_Letterenhuis_2_001_c\]](#)

[\[Leerdok_Letterenhuis_2_001_d\]](#)

Getuigenverklaring: [\[Leerdok_Letterenhuis_2_002\]](#)

Krantenartikel: [\[Leerdok_Letterenhuis_2_003\]](#)

Pamflet over Gandalf: [\[Leerdok_Letterenhuis_2_004\]](#)

Lesfase 1: bronnenonderzoek en probleemstelling (30 minuten)

De leerkracht coördineert het bronnenonderzoek door de verschillende stappen goed af te bakenen en duidelijke richtlijnen te geven.

- + In de klas worden vier verschillende documenten uitgedeeld, per koppel krijgt men eenzelfde document.
- + Dat koppel maakt een paspoort van het document:
  - Wie maakte dit document of schreef het?
  - Wanneer?
  - Voor wie is het bedoeld?
  - Waarom is het geschreven?
  - Wat staat erin?
- + Dan zoekt iedere leerling apart iemand met een ander document en stelt het document mondeling voor. De leerkracht kan bij de groepjes langsgaan en eventueel wat helpen met bijvragen.
  - Wat wil je nog meer weten?
  - Wie is Herman J. Claeys?
  - Wat is hier aan de hand?
- + Vervolgens zoekt elk groepje nog twee leerlingen die nog een ander document bezitten en worden de vier documenten samengevoegd. De leerkracht kan de groepjes opnieuw een aantal bijvragen stellen die hen op weg helpen om na te denken over de documenten.
  - Weet je nu wie Herman J. Claeys is?
  - Wat was zijn beroep?
  - Wat is Gandalf?
  - Welke lijst is dat?
  - Wie heeft een getuigenverklaring opgesteld? Waarom zou dat kunnen zijn?
  - Wat is hier gebeurd? Wat zou er kunnen gebeurd zijn?
  - Kreeg Herman J. Claeys gevangenisstraf?
  - Zou hij straf kunnen krijgen?
- + De leerkracht noteert de vraag 'Verdiende Herman J. Claeys gevangenisstraf?' op het bord.
- + De groepjes van vier mogen daarna nadenken over een aantal zaken die ze nog willen weten om deze vraag te beantwoorden. Welke vragen zouden ze stellen aan de Gerechtelijke Politie van Brussel bijvoorbeeld? Of aan Herman J. Claeys?
- + Beurtelings laat de leerkracht een groep luidop een van de vragen stellen, die de leerkracht op het bord noteert.

Bronnen:

Brief van het parket over de lijst met verboden boeken en tijdschriften:

[[Leerdok_Letterenhuis_2_005](#)]

Vonnis in beroep:

[[LeerDok_Letterenhuis_2_006_a](#)]

[[LeerDok_Letterenhuis_2_006_b](#)]

Lesfase 2: antwoorden zoeken op basis van bronnen (15 minuten)

- + De leerkracht deelt in de groepjes nog twee extra documenten uit: een brief van het parket over de lijst uit 1969, en een vonnis uit 1970 – met stempel “beroep”.
- + Uit het vonnis kunnen de leerlingen opmaken waarom Herman J. Claeys veroordeeld is, door de brief weten ze ook hoe goed Herman J. Claeys op de hoogte was van de regelgeving.
- + De leerkracht overloopt samen met de leerlingen de vragen die ze zich stelden. En noteert hun antwoorden ernaast.

Ten slotte stelt de leerkracht opnieuw de vraag: ‘Verdiende Herman J. Claeys gevangenisstraf?’

Achtergrondinformatie: Biografie van Herman J. Claeys [http://www.amsab.be/index.php?option=com_content&task=view&id=605&Itemid=382]

Lesfase 3: slot (5 minuten)

De leerkracht kan het verhaal van Herman J. Claeys verder verduidelijken en meer vertellen over de persoon Herman J. Claeys. De leerkracht peilt naar wat de leerlingen nog zouden willen weten en probeert zo een brug te maken naar (een eventueel) volgende les over censuur en literatuur in de jaren 1960 (Herman J. Claeys en Jan Emiel Daele met het gedicht *De Penisgroet*, Jef Geeraerts met zijn roman *Gangreen*, Hugo Claus met zijn theaterstuk *Masscheroen*).

LES 3

Lesthema **Werden schrijvers in de jaren 1960 gecensureerd of waren ze uit op relletjes en aandacht?**

Les over schrijversprotest in de jaren 1960

Leerdoelen

- Leerlingen kennen het begrip censuur en kunnen het begrip censuur in een bepaalde maatschappelijke context interpreteren en begrijpen.
- Leerlingen ontdekken dat wetgeving en maatschappelijke normen en waarden in een bepaalde tijdsgeschiedenis niet altijd op mekaar zijn afgestemd.
- Leerlingen begrijpen dat kunstenaars en schrijvers vaak maatschappelijke normen en waarden in vraag stellen.
- Leerlingen leren omgaan met verschillende media en bronnen om een verhaal te begrijpen.

Bronnen

- Filmfragment Cobra
- Affiche eerste protest-read-in (Archief Jef Geeraerts)
- Tekst *De Penisgroet* van Herman J. Claeys (Archief Herman J. Claeys)
- Foto twee naakte mannen *Masscheroen* (fotoarchief)
- Typoscript *Kruisweg* van Jef Geeraerts, Krantenartikel inbeslagname van *Gangreen* van Jef Geeraerts, Eerste pagina van het manuscript *Gangreen* [<http://anet.ua.ac.be/record/opaclhobj/tg:l-hhs:15759/N>] (Archief Jef Geeraerts).

De bronnen mogen in de klas gebruikt worden met de welwillende toestemming van de Stichting Jef Geeraerts & de erven van Herman J. Claeys.

Bronnen:

Fragment interview van Herman J. Claeys en Hugo Claus in 1968:

[<http://cobra.canvas.be/cm/cobra/videozone/archief/boek/1.686682>]

Affiche eerste Protest-Read-In: [[Leerdok_Letterenhuis_3_001](#)]

Lesfase 1: instap (15 minuten)

De leerlingen krijgen een fragment te zien (0:00-2:38) van een filmpje waarin schrijvers geïnterviewd worden.

- + Wie hebben jullie gezien?
- + Wat is het beroep van de geïnterviewden?
- + Wat werd er gezegd?
- + Begrepen jullie alles?
- + Wat viel op?
- + Wat vonden jullie raar?

In het fragment worden schrijvers Herman J. Claeys, Emiel Jan Daele en Hugo Claus over censuur geïnterviewd op een door hen georganiseerde protestactie in 1968. Herman J. Claeys kennen we nog van de vorige les, al spelen deze feiten zich een aantal jaren eerder af. Toch horen we Emiel Daele woorden als 'inbeslagname' en 'huiszoeking' in de mond nemen. Hugo Claus vindt dat jonge schrijvers 'over hun middenrif mogen uitweiden als ze dat willen'. Op het bord kan de leraar kernwoorden noteren: **schrijvers – (zelf)censuur – 1968 – inbeslagname – vrijheid – protest – overheid.**

De leerkracht hangt vervolgens een affiche van de eerste Protest-Read-In aan het bord en verduidelijkt dat de pers net aanwezig was op dit evenement. Dat daar de schrijvers over censuur geïnterviewd werden.

Samen wordt de affiche overlopen.

- + Welk evenement vond plaats in de Majesticzaal in Antwerpen?
- + Door wie?
- + Waarom zou dat kunnen zijn?
- + Wanneer?
- + Herkennen jullie een aantal van de initiatiefnemers?
- + Hoe zou je de initiatiefnemers omschrijven?

Zouden de leerlingen ook naar het evenement gaan? Waarom wel? Waarom niet? Denken jullie dat zo'n protest helpt?

Deze vragen zullen op het einde van de les herhaald worden. Eerst wordt met de leerlingen uitgezocht waarom op 15 maart en 20 mei in Antwerpen twee protest-read-ins plaatsvinden. Op die protest-read-ins willen schrijvers en kunstenaars een signaal geven aan de overheid dat hun creatieve vrijheid beknot wordt. *Maar is dat zo?*

Bron:

Gedicht 'De Penisgroet' van Herman J. Claeys: [\[Leerdok_Letterenhuis_3_002\]](#)

Lesfase 2: onderzoek, aanleiding 1 (10 minuten)

De leerkracht deelt een reproductie van de satirische tekst 'De Penisgroet' van dichter Herman J. Claeys uit en vraagt een leerling om enkele zinnen voor te lezen.

- + Vinden jullie het een grappige tekst?
- + Hoe zou de schrijver het bedoeld hebben?
- + Stel dat jullie het typoscript van deze tekst in jullie brievenbus krijgen en jullie geven een tijdschrift uit, zou je het dan publiceren?
- + Wie wel? Wie niet? Waarom wel? Waarom niet?

De leerkracht vertelt dat Emiel Daele de tekst in zijn tijdschriftje *Daele* (een klein blaadje in eigen beheer, zoals jullie boekje van de scouts bijvoorbeeld) publiceerde in 1967.

- + Wat zou daarna gebeurd zijn, denken jullie?

Het tijdschrift werd in het najaar van 1967 door de BOB, de Belgische Opsporingsbrigade, in beslag genomen, en het huis van Emiel Daele werd doorzocht.

- + Waarom was dat, denken jullie? (*Indien deze les los van de vorige les wordt gegeven, zal de leerkracht hier iets gericht en meer moeten doorvragen.*)

De leerkracht verduidelijkt dat *Daele* en *Claeys* dadelijk vrijuit gingen, maar dat het tijdschriftnummer niet langer verspreid mocht worden, omdat *de goede zeden zo in het openbaar zouden geschonden worden. En dat is tegen de wet.*

Bron:

Foto van een scène van *Masscheroen*: [\[Leerdok_Letterenhuis_3_003\]](#)

Lesfase 3: onderzoek, aanleiding 2 (5 minuten)

De leerkracht toont een foto van twee naakte mannen in een toneelstuk, en laat de leerlingen tot een conclusie komen.

- + Wat zien jullie hier?
- + Wat zou dat kunnen zijn?
- + Vinden jullie de beelden choquerend?
- + Vinden jullie dat hier sprake is van een overtreding tegen de zeden?

Schrijver Hugo Claus werd in mei door de rechter veroordeeld tot vier maanden voorwaardelijk en 10.000 frank boete voor *openbare zedenschennis* omdat hij drie naakte mannen had opgevoerd in het toneelstuk *Masscheroen* op het toneel- en filmfestival van Knokke.

Bron:

Speech van Jef Geeraerts op de protestactie: [\[Leerdok_Letterenhuis_3_004\]](#)

Lesfase 4: onderzoek, protest & begrip censuur (10 minuten)

We komen terug bij de protestacties van de schrijvers. In de klas wordt *een versnipperde speech* van Jef Geeraerts uitgedeeld die hij las op de eerste protest-read-in. De leerlingen wordt gevraagd de speech in elkaar te puzzelen (het is een parodie op de kruisweg, met genummerde staties, de leerlingen kunnen die makkelijk in volgorde leggen). Ze werken samen in groepjes van vier en worden verplicht de tekst wat te lezen om de speech op te bouwen.

- + Wat wilde de schrijver Jef Geeraerts met zijn speech aantonen?
- + Waarom vertelt hij dat in de beeldspraak met een kruisweg?

In een vraaggesprek gaat de leerkracht verder in op het protest.

- + Vind je het terecht dat de schrijvers en kunstenaars protest aantekenden tegen de overheid en de politie?
- + Vinden jullie dat ze de wet overtraden?
- + Is hier sprake van zedenschennis?
- + Is hier sprake van censuur?
- + Mogen vandaag naakte mannen op een podium staan?
- + Hoe komt dat?
- + Is het toeval dat de protesten in het jaar 1968 georganiseerd werden?
- + Heeft iemand een idee waarom?
- + Maakt zo'n protest iets uit, denken jullie?

Bronnen:

Boekomslag *Gangreen*: [Leerdok_Letterenhuis_3_005]

Eerste pagina van het manuscript *Gangreen*: [Leerdok_Letterenhuis_3_006]

Samenvatting van krantenkoppen: [Leerdok_Letterenhuis_3_007]

Lesfase 5: laatste vraagstelling scherpstellen (10 minuten)

De leerkracht deelt een vlugschrift met krantenkoppen in de klas uit betreffende de inbeslagname van *Gangreen* van Jef Geeraerts, terwijl vooraan in de klas het manuscript en de omslag van het boek *Gangreen* geprojecteerd worden.

De leerkracht reconstrueert samen met de leerlingen op basis van die bronnen kort wat hier aan de hand zou kunnen zijn: het boek van Jef Geeraerts is in beslag genomen omdat er expliciete seksscènes in staan (**blote vrouw op kaft, 'poepverhalen', krantenkoppen**).

+ De leerkracht vraagt de leerlingen of ze denken dat deze inbeslagname voor of na het protest plaatsvond.

Het was erna, naar aanleiding van de toekenning van de *Staatsprijs der Nederlandse Letteren* aan het boek.

De leerkracht splitst de leerlingen in twee groepen, waarbij de ene groep de schrijver Jef Geeraerts is en de andere groep minister Vranckx. Elk om beurt mogen ze op het bord een argument schrijven waarom het boek *Gangreen* al dan niet in de boekhandel mag liggen.

Lesfase 5: slot (5 minuten)

De trefwoorden op het bord geven aanleiding voor een afsluitend groepsgesprek.

- + Zouden de leerlingen ook naar de evenementen gaan? Waarom wel? Waarom niet?
- + Denken jullie dat zo'n protest helpt?
- + Overdreven de schrijvers en kunstenaars?
- + Is dit censuur?
- + Zou het vandaag ook kunnen gebeuren? **(De leerkracht kan naar aanleiding van deze vraag een aantal actuele voorbeelden geven)**

AFSLUITENDE LES

Met deze afsluitende les blik de leerkracht samen met de klas terug op de les(sen) over het thema censuur en vrije meningsuiting.

Leerdoelen

Na deze afsluitende les kunnen de leerlingen:

- een samenvatting geven van de leerinhoud, waaronder het verklaren in eigen woorden van de begrippen censuur en vrije meningsuiting;
- persoonlijke reflectie en argumentatie: de leerling kan verwoorden wat voor hem of haar het belang is (of niet) van censuur en vrije meningsuiting;
- met medeleerlingen samenwerken i.f.v. een gezamenlijk manifest of gezamenlijke actie.

1 tot 2 lessen van 50 min.

LES 1

Inleiding afsluitende les: leerkracht verduidelijkt specifieke leerdoelen voor de leerlingen.

D.m.v. klassikaal (vraag)gesprek:

- + Vanuit welke probleemstelling zijn we vertrokken?
- + Wat betekenen de begrippen censuur en vrije meningsuiting?
- + Waarin ligt het onderscheid?
- + Welke voorbeelden zijn jullie bijgebleven? Waarom?

Bordschema: leerkracht noteert kernwoorden

Oefening:

Er liggen vier grote flappen verspreid in de klas met stiften erbij:

flap 1= het begrip censuur in het midden in het groen (groen=pro)

flap 2= het begrip censuur in het midden in het rood (rood=contra)

flap 3= het begrip vrije meningsuiting in het midden in het groen (groen=pro)

flap 4= het begrip vrije meningsuiting in het midden in het rood (rood= contra)

De leerkracht nodigt alle leerlingen uit om rustig de tijd te nemen om op de flappen hun eigen argumenten pro en contra op te schrijven, tot het belletje rinkelt.

De leerkracht overloopt de argumenten op de flappen en vervolgt het klassikaal gesprek:

- + Zijn er verschillende opvattingen?
- + Waarover is iedereen het eens?

De leerkracht formuleert de opdracht voor een gezamenlijke actie: vinden we datgene waarover we het eens zijn belangrijk genoeg om als gemeenschappelijke waarde in onze klas uit te dragen? Willen we daar als klas voor staan? Zo ja, hoe kunnen we daar uitdrukking aan geven?

De leerlingen kunnen vrij brainstormen over hoe hun gezamenlijk manifest of gezamenlijke actie vorm kan krijgen; en komen tot een beslissing over wat ze (optioneel in een volgende les) zullen uitwerken. Dit kan zijn: (digitaal) pamflet, collage, badges, T-shirts ...

De leerkracht noteert alle ideeën op het bord (en neemt daarvan een foto).

LES 2 (OPTIONEEL)

De leerkracht toont een foto van de brainstormoefening van de vorige les (projectie op het bord).

De leerkracht herhaalt welke beslissing de klas nam om uitdrukking te geven aan haar engagement, geeft de tijdspanne aan en verduidelijkt van welk materiaal de leerlingen gebruik kunnen maken.

Creatie-tijd, mogelijk in kleinere groepjes.
Voorzie materiaal voor expressievorm.

Waar zal het resultaat een definitieve plaats krijgen? Is er communicatie nodig naar medeleerlingen? Hoe? Wie?

“Is History about knowledge or skills? History is about understanding!” (Andrew Payne)

